

III RIIGIKOGU

2. istungjärk. **Protokoll nr. 31 (21).**

1926. a.

III Riigikogu koosolek 16. detsembril 1926. a. kell 10.

Kokku on tulnud 95 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Teemant**, välisminister **F. Akel**, põllutöominister **O. Köster**, töö-hoolekandeminister **O. Tief**, sõjaminister **J. Soots**, kohtuminister **J. Sepp**, haridusminister **J. Lattik**, teedeminister **A. Kerem**, kaubandus-tööstusminister **K. Kornel**.

Päevakord:

1. A. Luige küsimine põllutöoministrile Polli mõisast põllutöökoolilt normaaltalu väljaplancerimise asjus.

2. A. Luige küsimine põllutöoministrile Adavere asunduses viljapuuaiade väljarentimise asjus.

3. A. Luige küsimine põllutöoministrile A. Viksile, R. Hirsile, J. Taavetile ja J. Rebasele heinamaa-andmise asjus.

4. A. Luige küsimine Vabariigi Valitsusele raudteevalitsuse tegevuse asjus.

5. J. Voiman'i, J. Klesment'i ja L. Johanson'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Räpina paberivabrikus tööliste palkade maksmatajätmise asjus.

6. Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele politseivõimude vägivalla tarvitamise asjus.

7. J. Vainu, A. Vommi ja A. Jõeääre arupärimise-ettepanek põllutöoministrile V. Tännasilma mõisa tükeldamise asjus.

8. J. Vainu, A. Vommi ja A. Jõeääre arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Viljandi linna maade äravõtmise asjus.

9. Vabariigi Valitsuse vastamine L. Johanson'i küsimisele kõlbmata maade asjus.

10. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i küsimisele ajalehtede lugemise keelu asjus vangimajades.

11. Vabariigi Valitsuse vastamine L. Johanson'i, H. Elisson'i ja M. Adamson'i arupärimisele Laius-Tähtvere riigirentnikkude maaarendi asjus.

12. Vabariigi Valitsuse vastamine M. Kurtshinsky, P. Baranin'i, B. Oja ja A. Schulbach'i arupärimisele läbiotsimise kohta Riigikogu liikme korteris.

13. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul O. Gustavson'i, L. Johanson'i, A. Vommi ja K. Ast'i arupärimisele koguduste ja konsistooriumi arhiivide üleandmise asjus.

14. Suguhaiguste vastu võitlemise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

15. Kriminaalkohtupidamise seaduse § 33. muutmise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

16. Maavolikogude valimise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

17. Karistuse määrused kaitseväeteenistuse seaduse rikkumise asjus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

18. Riigiametnikkude ja -teenijate palga-seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

19. Riigiteenistusest vabastamise puhul palga edasimaksmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

20. Teedeministeeriumi 1927./28. aasta eelarve arvel teede ja sildade korrashoiu tööde lepingute sõlmimise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

21. Riigi 1926./27. a. lisaelarve nr. 2 — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

22. Maaseaduse §§ 15., 20., 22. ja 23. muutmise seadus — II lugemisel.

23. Riigitrüki-koja põhimääruste muutmise seadus — II lugemisel.

24. Kroonu hangete ja töövõtete seaduse täiendamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10. 15 min.

J u h a t a j a R. P e n n o: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakorra kohta ettepanekuid ei tehta, loen päevakorra vastuvõetuks.

Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretäriil teadaande korras.

1. Teadaandmine Vabariigi Valitsuse esitiste kohta. Sekretär **J. Piiskar:** Riigikogu juhatuse poolt on otsustatud seisma jätta kuni arutamise korra selgumiseni:

1. Vabariigi Valitsuse esitis Vabariigi Valitsuse poolt vastuvõetud sadamatehaste ja laeva-

sõidumeti koosseisude muudatuste kinnitamise asjas.

2. Vabariigi Valitsuse esitis Vabariigi Valitsuse poolt vastuvõetud riigikantselei, haridusministeeriumi ja välisministeeriumi koosseisude muudatuste kinnitamise asjas.

3. Vabariigi Valitsuse esitis Vabariigi Valitsuse poolt vastuvõetud teedeministeeriumi uute koosseisude kinnitamise asjas.

Juhataja R. Penno: Enne päevakorra juurde asumist on sõna isiklikus asjas rkl. Semjonov'il.

2. N. Semjonov'i sõnavõtmine isiklikus asjas.

N. Semjonov (stp):

Господа члены Государственного Собрания. Я вынужден довести до вашего сведения, что я

и моя семья подвергаются недопустимым нападкам со стороны чинов тайной полиции.

С момента выставления моей кандидатуры в члены Государственного Собрания я стал получать предупреждения и угрозы, что меня убьют, арестуют, вышлют из пределов уезда, а то и даже республики. И все это исходит от лиц близко стоящих к охранному отделу.

Вся моя политическая и общественная работа выставялась ими как общественно-вредная и противогосударственная, — а моя критика действий правительства и самоуправлений извращалась. И о ней доносилось как об агитации, о ниспровержении существующего строя и призыва к противодействию распоряжениям и мероприятиям правительства. (М. Laarman, põl: Вы издатель „Голоса Деревни.“ Свою газету не читаете. L. Raudkepp, krst: Он своей газеты не читает.)

В июне месяце текущего года я получил предупреждение, что мне хотят подбросить каких-нибудь вещей или документов, могущия меня скомпрометировать. Тогда я обратился в Печеры к заместителю судебного следователя и просил его принять это на всякий случай к сведению. Видимо это подействовало, и меня на время оставили в покое. (М. Laarman, põl: А сколько процентов Вы получаете? L. Johanson, stp: Vett ega tuult ei ole, aga Rimmu veski töötab. — M. Laarman, põl: Как Вы получаете, марками или червонцами. — L. Raudkepp, krst: Червонцами!)

Но вот шаги и хлопоты... (J. Hünerson, põl: Это Ваши товарищи там.) ... предпринятые мною для предотвращения в Печерском крае нежелательных последствий могущих произойти от неурожая и низких цен на лен — вызвали бурю негодования уже и среди высших правительственных кругов, которые дали повод всей черносотенной и шовинистической печати вылить на меня много грязи, писать о мне как о государственном преступнике и создать мне ореол незаслуженной мною преступной славы... а чинам охранного отдела — снова вести против меня травлю, и преследовать как самого закоренелого преступника.

В прошлый четверг, то есть 9-го сего декабря, в Изборске явился к моей жене человек, который, как там известно, состоит на службе в охранной полиции, и говорит ей про меня, что я на этой неделе буду арестован, и что если она скажет кому-либо про это, то он ее убьет. Сказав это, ушел, потом вернулся и еще раз предупредил, что если она проговорится кому, то он ей обязательно пустит пулю в лоб.

Три дня тому назад я получил снова предупреждение, что за мной охотятся чины охранной полиции с целой сворой разных темных, способных на все, личностей. И что эти личности хвастают, что им поручено поймать Семенова, который яко-бы имеет тайные сношения с Советской Россией; и когда они поймают, то тогда-то они „поживут“.

Господа члены Государственного Собрания. Ведь все это делается и говорится тогда, когда угрозы приводятся в исполнение. Ведь известен факт, он был всего несколько дней тому назад в Печерах, когда солдат вывел из казино мирного, ни в чем неповинного жителя и пустил ему пулю в голову, заявив, что он считал его коммунистом.

Что же после этого может ожидать политический и общественный работник, против которого ведет определенную травлю сама правительственная власть, ...(J. Hünerson, põl: Mis Teie räägite rumalust, häbemastust! Maha! Sedaviisieito hisõimata valitsust! Maha! — Sagedased vahelhüüded paremalt poolt: Maha! — J. Hünerson, põl: Häbemata sõnu rääkida valitsuse kohta, missugune kasimata suu! — L. Johanson, stp: Eganiisuguseid sigadusi ei tohi ka teha, nagu

Petserimaal tehakse. — Vahelhüüded paremalt poolt. — Mära. — Juhataja helistab.)... и голова которого уже, как-бы, запродана низким элементам, присоавшимся к охранной полиции и мечтающим пожить, сделав дельце. (Sagedased vahelhüüded paremalt poolt).

Я обращаюсь теперь к правительству и спрашиваю: Господа члены правительства. Если я, хотя бы даже и бессознательно, совершил какое-либо преступление — прошу Вас, предъявите ко мне обвинение, но не терроризируйте меня и мою семью. А если у Вас нечего ко мне предъявить, и что все это есть лишь только политическая борьба, то прошу, оставьте применять подобные способы ее — как явно недопустимые и вредные. (Vahelhüüded paremalt poolt.)

Juhataja R. Penno: Erakorraliseks teadaandeks on sõna rkl. Jõeäarel.

3. A. Jõeäare A. Jõeäär (stp):
erakorraline Lugupeetud rahvasaadikud!
teadaanne. Ei ole midagi erakorralist selles, riigi statistikute poolt kindlakstehtud kurvas tõsiasjas, et Eesti vabariigi töölise palgad teiste Euroopa riikidega võrreldes... (Sagedased vahelhüüded pahemalt ja paremalt poolt. Juhataja helistab.) ..kõige madalamad on, et need ennesõjaegsete palkadega võrreldes umbes poole võrra langenud on, ja et töölised oma perekondadega selle tõttu alatoitluse ja teiste hädade all kannatavad.

Erakorralisem nähtus, mida Euroopast rääkimata Aasiaski vaevalt ette tuleb, on see, et töölised neidki näljapalku korralikult kätte ei saa. Kuid see nähtus hakkab meil ka varsti päris igapäevaseks saama. Ka tänases päevakorras on arupärimine, mis seda küsimust käsitab. Töölise palgad on kuude kaupa maksmata, neid tuleb kohtuteel välja nõuda ja kohtukulud oma taskust ligi maksta. Tsaar hoolitses kapitalistide orjade eest kindlasti paremini, kui seda Eesti nõndanimetatud „demokraatlik vabariik“ teeb. Valitsus hoolitseb ainult selle eest, et töölisele võimalikult rohkem kahju ja kapitalistidele võimalikult rohkem kasu saata.

Mis mind aga täna sunnib erakorralise teadaandena sõna võtma, on sündmus tööpoolest erakorraline, esmakordne ja seisab selles, et Eesti pank oma raha selleks on hakanud välja andma, et rohkearvulistes töölise hulkades riigivaenulist meeoleolu sünnitada.

Asi seisab nimelt järgmises: Mayeri aktsiaseltsi päralt olevas vabrikus on töölisel ja ametnikkudel palgad saamata ligi aasta, mõnel isegi rohkem. Esiulgul peeti Eesti pangaga läbirääkimisi, et see käsipantide kindlustusel täitmiselehed ära ostaks ja nii viisi töölisi rahuldaks. Kirjutati pangaga peetud läbirääkimiste põhjal tehases varandused üles, et neid direktorite poolt mahamüümise eest päästa. Pank andis lubadusi, mida ta hiljem tühistas ja vedas töölisi ninapidi pea pool aastat. Samal ajal kaebas aktsiaseltsi juhatus kohtupristavi tegevuse peale ja tarvitas kõiki võimalikke abinõusid selleks, et asja viivitada. Pika protsessimise peale läks töölisel lõpuks korda siiski niikaugele jõuda, et oksjon määrati 16. detsembriks. Kõikides kohtuastmetes oli aktsiaseltsi juhatus oma protsessid kaotanud, ja töölised, kes Eesti panga poolt juba küllalt ninapidi veetud olid, lootsid vähemalt lähenevateks pühadeks osa palgast kätte saada, mille peale aastapäevad oodata oli tulnud.

Mis sünnib aga nüüd. Aktsiaseltsi juhatus ei saa enam kuidagi viisi asja venitada ega oksjoni seisma panna. Nüüd leiab ta endale abimehe Eesti panga näol. Selle asemel, et väärtuslikku varandust töolistelt käsipantidena kümnendiku hinna eest vastu võtta ja nii viisi endale kindlustada ka teisi soodustusi tulevikus vabriku suhtes, kaebab Eesti pank töölised kohtusse, maksab kohtu posliniks peale 50.000 marga oma rahast sisse ja nõuab oksjoni seisma panemist. (M. Martna, stp: Ja seda teeb uuendatud ja parandatud panga nõukogu?) Sama Eesti pank, kes heldel käel kümned ja kümned miljonid Mayeri direktoritele tasku on toimetanud, aitab ka nüüd oma armualused välja ja teeb sellega riigile jällegi otsekohest ja kaudset kahju kümnete miljonite suuruses. Nüüd on võimalik ka teistel võlausaldajatel tulla ja üleskirjutatud varanduse peale nõudmisi pöörata, ja Eesti pank seda varandust käsipandina enam kunagi ei näe, vaid peab leppima samuti kui teised võlausaldajad võib olla 10% oma kümnetest miljonitest. Sarnase talitusviisiga, kus Eesti pank töölise vastu riigi rahaga pankrotti jäänud aktsiaseltside protsessesse ajab, viib ta nälgivad töölised meeletele. See on provokatsioon, millega töölises sihikindlalt riigivastast meeoleolu luuakse.

Töölisel ei ole muud allikat eluülespidamiseks, kui vilets palk, mida tema oma tööga teenib. Maksvate seaduste järgi peab see palk välja makstud saama hiljemalt kahe nädala jooksul.

Eesti panga tegevuse tagajärjel tuleb nüüd kõigil Mayeri vabriku töolistel ja teenijatel lisaks ühele aastale, mis Mayeri aktsiaseltsiga

protsessides ära kulus, veel vähemalt kaks aastat Eesti pangaga protsessida, ja niiviisi saab Mayeri, jumala ja Eesti panga armust kahest nädalast kokku kolm aastat. Selle 3 aasta jooksul jõuab vabrik õnnelikult täieliku pankrotini, ja siis saavad töölised oma verevaevaga teenitud näljapennidest, samuti kui teised võlausaldajad, vaevalt kümme penni margast kätte. Eesõigustatud oleksid nende nõudmised praegumaksivate seaduste järgi ainult ühe aasta kestel, kuid see aasta on varsti möödas.

Mis peavad töölised nüüd sarnase ilusa jõulukiingi eest Eesti pangale ütleva? Eesti panga süü läbi peavad nemad oma perekondadega pühade ajal nälgima, sel ajal kui täisõõnud aktsiaseltsi direktorid kordaläinud manöövri puhul mõne lõbusama prassimise toime panevad. See on sarnane viimase piirini häbemata talitusviis, et selle hukkamõistmiseks küllalt sõnu ei leidu. Töö-koolekandeministeeriumi ei julge nemad ka tulla, sest siis on ratsa- ja jalapolitsei salgad neid nuutimas. Leiva asemel antakse Eestis nälgivale töölisele nuuti ja luuakse kõiksugu abinõudega tema hinges soodsat jõulumeeleolu, kus „rahu maapeal ja inimestel heameel“. Kas ei saa kord lõõg täis.

4. A. Luige küsimine põllutöoministrile
Polli mõisast põllutöökoolilt normaaltalu väljaplaneerimise asjus.

A. Luik (tp) (loeb):
1. Mispärast pole seni Polli mõisast põllutöökoolilt Jaan Marjak'ile normaaltalu suurune maa välja planeeritud, mida viimane põllutöoministeeriumilt väljaantud tunnistuse põhjal on õigustatud saama?

2. Millal kavatakse põllutöominister selle väljaplaneerimiseks korraldusi teha?

5. A. Luige küsimine põllutöoministrile
**Adavere asunduses viljapuu-
aia väljarentimise asjus.**

A. Luik (tp) (loeb):
1. Kas põllutöominister teab, et Adavere asunduses viljapuu-
aia rentnikult J. Rebaselt on osa aiamaad ära võetud, kuna rent endiseks jäeti?

2. Millest on niisugune talitusviis tingitud?

3. Millal mõtleb põllutöominister korraldust teha, et rentija äravõetud aiamaa osa tagasi saab ehk temale rent vastavalt vähendataks?

6. A. Luige küsimine põllutöoministrile
A. Viksile, R.

A. Luik (tp) (loeb):
1. Kas põllutöoministril on teada, et Adavere metsa-
ülema poolt A. Viksile, R.

Hirs'ile, J. Taavetile ja J. Rebasele heinamaa andmise asjus.

Hirs'ile, J. Taavetile ja J. Rebasele heinamaa seni välja andmata, mida Viljandimaa riigimaadeülem lubanud?

2. Mida kavatakse põllutöominister ette võtta, et ametnikud nende peale pandud kohustused täidaksid?

7. A. Luige küsimine Vabariigi Valitsusele raudteevalitsuse tegevuse asjus.

A. Luik (tp) (loeb):
1. Kas Vabariigi Valitsusel on teada, et raudteevalitsuse kaudu Vabariigi Valitsusele saadetud Mõisaküla raudteeteenijate palvepoolt Vabariigi Valitsusele esitamata palve-
avaldajatele tagasi saadetud?

2. Kas Vabariigi Valitsus selleks erilise korralduse on teinud ja millal?

3. Kui ei, mida kavatakse Vabariigi Valitsus ette võtta, et niisugused nähtused ei korduks?

8. J. Voiman'i, J. Klesment'i ja L. Johanson'i arupärimise ettepanek Vabariigi Valitsusele Räpina paberivabrikus tööliste paljade maksmatajätmise asjus.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Tööliste tööpalk on üldiselt madal. Kui tööline selle palga tähtajal kätte saab, ka siis ei võimalda see perekonna toitmist ega tööjõu uuendamist. Terves reas ettevõtetes jäetakse tööliste tööpalk välja maksmata. Mõnes isegi poole aasta ja isegi enama

aja kestel. Nii näiteks Räpina paberivabrikus, kus valmistatakse riigi väärtpaberite trükkimiseks paberit. Siin on tulnud töölistel, kes äärmiselt rasketes tingimustes elavad, töötada tasuta. Palka välja ei makseta. On mitmel puhul selle lubamata ja seadusvastase teguviisi peale valitsusvõimude tähelepanu juhitud, kuid tagajärjeta. Töölised on mitmel puhul isegi võla kättenõudmise toetamiseks töö seisma jätnud. Vahel on see osalt tagajärgi andnud, siis aga on vabrikuvalitsuse poolt jätkatud senist talitusviisi — on lastud töötada tasuta.

Et selle tagajärjel tööliste ja rahva tervis kannatab, inimesed, kes igapäev rasket tööd teevad, kerjuse seisukorda paigutatakse, siis pöörame Vabariigi Valitsuse poole alljärgnevate küsimistega:

1) Kas Vabariigi Valitsus on pööranud tähelepanu sellele halvale nähtusele, et töölised ettevõtetes, ka sarnastes, kus riiklikke töid tehakse ja riigitellimisi täidetakse, oma vaevaga teenitud töötasu kätte ei saa?

2) Miks ei võta Vabariigi Valitsus abinõusid tarvitamisele, et töölistele kindlustada nende töötasu?

14. XII 26.

J. Voiman,
J. Klesment,
L. Johanson.“)

J. Voiman (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! On üldiselt teada, et tööliste palgad on väga madalad. Peab õieti kunstnik olema, et praeguste väikeste palkadega ära elada suudab, nagu meie töölised seda teevad. Isegi töösturid on pidanud tunnistama, et tööliste palgad madalad on, kuid paranemist pole märgata. See palkade kõrgendamine, mis hiljuti Vabariigi Valitsuse poolt ette võeti, ei ole õieti palgakõrgendus, nii nagu siit kõnetoolilt on mitu korda näidatud, vaid vähendus. Veel raskemaks ja väljapääsematumaks muutub tööliste seisukord siis, kui tema sedagi teenitud näljapalka õigel ajal kätte ei saa, vaid nädalaid ja isegi kuid ootama peab, enne kui oma palga kätte saab, mõnikord aga üldse kätte ei saa, nagu meie täna kuulsime, kuidas Mayeri vabriku töölistega lugu on. Iseäranis kurb selles suhtes on Rápina paberivabriku tööliste seisukord. Palgad on seal tuntavalt madalamad, kui teistes meie paberivabrikutes, umbes 30—35%. Kui tööline sellegi palga õigel ajal kätte saab, siis ei võimalda see tema enese ega tema perekonna ülevalpida-mist. Ei saa öelda, et vabrikul tööd ei oleks. Veel hiljuti lükati vabrikuvalitsuse poolt üks välisriigist tulnud tellimine tagasi, mis oleks tööd andnud ligemale kümneks aastaks. Riigi trükikojast on tellimisi antud pooleteise miljoni marga eest, mille täitmine kestab jõuluni. Vabriku saamatus seisab vaatamata sellele, nähtavasti selles, et üks aktsionäärdest on Vabariigi Valitsuse liige — õigusteadlane, et seda tööstust ei juhi eriteadlane, vaid direktoriks oli praktiseeriv arst, nüüd aga keegi mölder. Loota sarnaselt vabriku direktorilt asjatundlikku juhtimist niihästi tööstuse- kui kommertsalal, oleks naiivsus.

Töolistest on siin mitmed perekonnad juba vabriku asutamisest saadik tööl olnud. Vanad töölised, kes ei suuda enam tööd teha, pensioni ei saa. Raskete töötingimuste peale vaatamata on töölised sunnitud kohal püsima, sest neil ei ole kuhu minna, iseäranis veel Petserimaa läheduses. Et elutingimused ja tööolud tervise vastased, siis on ka haigusjuhtumisi rohkesti. Töölised on küll haigekassades kinnitatud, milleks nende palgast mahaarvamisi tehakse, kuid haigekassa ei saa muidu vabrikuvalitsuselt oma makse kätte, kui politsei abil. Vabatahtlikult, nagu maksev

seadus seda nõuab, mitte pennigi peaaegu kunagi kätte ei saa.

Päris halb ja kurb on vaadata, kuidas töölised alandlikult mütsi juba eemalt peast võttes, direktori härrat paluvad, et natukenegi palka kätte saada, kuid tihtipeale on sarnase palganõudmise tagajärjeks tööliste lahtilaskmine.

Töölised on niivõrd ärahirmutatud lahtilaskmisega, et ei julge kellelegi rääkida oma viletsusest, kartes, et direktor teada saab ja tagajärjeks on siis lahtilaskmine. Vaatamata selle peale, et mõnikord isegi poole aasta palk saamata, katsutakse siiski kuidagi elada. Seegi palk, mis mõnikord antakse, maksetakse tihtipeale sellekohaste tsekkidega, millega töölised on sunnitud teatud kauplusest toiduaineid ostma, vaatamata sellele, et seal nende eest tuntavalt rohkem tuleb maksta, kui teisest kauplusest otsekohe väljamaksetava raha eest, ja et sarnane kord seadusevastane.

Kuivõrd visalt ja otse lubamata kombel palgamaksmisega viivitatakse, selleks toon mõned näited:

Töolistel on palk saamata käesoleval aastal: 16.—31. augustini — 127.000 mk., 1.—15. septembrini — 125.000 mk., 16.—30. septembrini — 106.000 mk., 1.—15. oktoobrini — 109.000 mk., 16.—31. oktoobrini — 140.000 mk., 1.—15. novembrini — 142.000 mk., 16.—30. novembrini — 128.000 mk., ametnikudel palka saamata 190.000 mk., kokku oli kuni eilse päevani saamata 1.189.000 marka.

See on tööliste raha, mida vabrikuvalitsus ilma protsentideta kasutab. Ma usun, et need arvud räägivad väga selget keelt. Kuidas on nüüd töölisel võimalik elada, kui tema nelja kuu eest palka pole kätte saanud. Tema ise ja tema perekond peavad sõna tõsisel mõttes nälgima. Elu saavad nad ainult sellega sees hoida, et nendel töolistel, kes elavad vabriku olgugi äärmiselt viletsates korterites, on väike lapikene aiamaad kasutada. Riigi trükikoja poolt saadeti tellitud töö arvel oktoobrikuu algul 115.000 mk. selle tingimusega, et seda ainult palkade maksmiseks tarvitatakse. Mis tegi aga vabrikuvalitsus? Direktor võttis sealt omale kahe kuu palga, umbes 100.000 mk. ja andis selle laenuna otsekohe tööstusele, ja töölistele jäi järele ainult 15.000 marga ümber.

Sarnases viletsas olukorras virelemine viib töölisi meeleäraheitmisele. Ei ole siis sugugi imestada, kui tööliste keskel tõepoolest riigitüdimus ilmsiks tuleb. (Riigivanem J. Teemant: Mis Teie näid nüüd riigitüdimusest räägite! See on Riigikogu koosolek, aga mitte miiting. Mära paremal pool.) Härra Riigivanem, mina soovitan

Teile tõsiselt, minge Rāpinasse ja tutvunege seal tööliste seisukorraga. Ja siis, kui Teie olete põhjalikult nende olukorraga tutvunenud, kui Teie näete, et töölistel seal 4 kuu palk saamata... (M. Laarman, põl: Kas Teie olete ise seal käinud?) Ega ma Teie sarnane ei ole, et ma koha peal ei käi. — Ja kui Teie selle olukorraga olete tutvunenud, siis Teie ei imesta, kui töölistel sarnased vaated tekivad. Mis aitab siin kaitsepolitsei, mis aitab see, et kõiksugu võimud püüavad seda takistada, kui Teie ei paranda tööliste olukorda. (M. Laarman, põl: Teie soovitusel, härra Voiman, on väga väikse väärtusega!) Teie vaadake, kuidas Teie Rimmu veskiga lugu on, kuidas Teie Rimmu veskit riigilt omale tahate saada! (M. Laarman, põl: Kui Teie muist asjadest ka nii vähe teate, kui Rimmu veskist, siis on Teie teadmised null!)

Sellepärast ütlen mina, kui Teie, härra Riigivanem, tutvuneksite kohapeal nende tööliste olukorraga, siis ei tarvitaks Teie sarnaseid sõnu. Kõikide nende asjaolude peale tahame meie oma arupärimisega tähelepanu juhtida, ja küsime Vabariigi Valitsuselt:

1) Kas Vabariigi Valitsus on pööranud tähelepanu sellele halvale nähtusele, et töölistel ettevõtetes, ka sarnastes, kus riiklikke töid tehakse ja riigitellimisi täidetakse, oma vaevagateenitud töötasu kätte ei saa?

2) Miks ei võta Vabariigi Valitsus abinõusid tarvitamisele, et töölistele kindlustada nende töötasu?

Mina loodan, et Riigikogu liikmed ka sealt paremalt poolt ringkondadest aitavad selleks kaasa, et Vabariigi Valitsus saaks siin sõna kaasa öelda ja saaks seletada, mis ta mõtleb Rāpina tööliste olukorra parandamiseks ette võtta.

Juhataja **R. Penno:** (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 31 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud.

9. Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek

Vabariigi Valitsusele politseivõimude vägivalla tarvitamise asjus. (Arupärimise-ettepaneku tekst: „Tööpuudus, mis teravam kui läinud talvel, kasvab iga päevaga. Ei valitsus ega omavalitsused pole tarvitusele võtnud vastavaid abinõusid tööpuuduse teravuse kaotamiseks ja töövõimaluste loomiseks ega ka terava tööpuuduse all kannatajate perekondade

toetamiseks. Asjata käivad töötatoolised endid tööbörsedes registreerimas. Harilik vastus neile on: tööd ei ole. Nii on olud ka Tallinnas.

14. dets. pühade eel, kus elukallidus järsku tõusnud, olid jällegi mõnedsajad töölisi Tallinna tööbörsis tööd kuulamas ja otsimas. Saades hariliku eitava vastuse, tahtsid töötatoolised pöörata töö-hoolekandeministeeriumi kui selle asutuse poole, kes on seatud ja kohustatud tööpuuduse küsimust lahendama. Töötatoolised hakkasid rahulikult minema tööhoolekandeministeeriumi poole, et siin kuulda otsekohestest allikatest, mis neil raskel talve ajal oodata on. Kuid enne, kui nad jõudsid sinna, saadeti nende peale jala- ja ratsapolitsei, kes osa töölistest areteeris ja teistele ära keelas töö-hoolekandeministeeriumi poole pööramise.

Et sarnast politsei tegevust ja rahulikkude kodanikkude areteerimist ei saa pidada vastavaks õiguslikule korrale, seadusele ega otsustarbekohasusele, siis pöörame Vabariigi Valitsuse poole alljärgnevate küsimistega:

1) Miks tarvitati rahulikkude töötatooliste vastu, kes tahtsid pöörata töö-hoolekandeministeeriumi kui vastava asutuse poole, politseivõimu ja vägivaldat?

2) Kas töötatoolistel on üldse keelatud tööhoolekandeministeeriumi poole pööramine?

3) Kas Vabariigi Valitsus kavatses neid politseivõime, kes niiviisi talitasid, korrale kutsuda ja vastutusele võtta?

14. dets. 1926. a.

E. Kink, O. Gustavson,
J. Piiskar, A. Jõeäär.“)

E. Kink (stp): Tööliste äärmiselt madalatest palkadest on siit kõnetoolilt küllalt juba kõneldud. Räägiti täna sellestki, et töölistel sedagi madalat palka, mis neil õigus saada, kätte pole saanud ning neil igasugune võimalus võetud oma huvimid kaitsta, sest streigid ja teised sarnased abinõud selleks on ära keelatud. Vaatamata kõigi nende surveabinõude peale, kasvab meil tööpuudus mitte ainult linnades, vaid ka maal, ja selle lahendamiseks ei ole midagi ette võetud. Vastupidist näeme meie ainult: meie näeme, kuidas maal endistelt mõisatööstistelt elamisvõimalused võetakse, kuidas nende majad maha kistakse ja inimesed eluasemeta jäetakse. Tööpuudus aga suureneb ühtelugu nii linnades, kui ka maal. Maal seisavad maad söödis, raiesmikud kasutamata ning ei anta maad neile, kes tahavad seda üles harida.

Kuidas meil tööpuuduse vastu võideldakse, seda näeme Tallinna tööbörsil. — Minge sinna ja vaadake, teie näete, kuipalju seal inimesi tööd ootavad! Täna oli seal mitu-

sada inimest, tuba oli täis ja isegi veel uulitsal pikk saba, aga tööd ei saanud ükski neist. Öeldakse, et olla tööd metsades. Kuid tingimused seal on sarnased, et inimene ei saa sinna tööle minna. Nii on inimestele öeldud, et metsatööstuses „Silvas“ on tööd leida, kuid tingimine on see, et töölisel peavad olema oma tööriistad, kraavitöödel ka veel veekindlad jalanõud. Aga meie teame, et meie töolistel ei ole mitte ainult veekindlaid jalanõusid, vaid puuduvad ka harilikud jalanõud, kust võtavad need inimesed raha, et endale tööriistu, jalanõusid ja riideid muretseada? Vaadake, nii hoolitsetakse meil töövõimaluste eest. Ma ei räägi sellest, kui rasked on kõik muud tingimused, aga juba korterisaamine on raske, ja töölised peavad elama külmades küünides. Kui tuleb aga sinna suurem hulk inimesi, siis ei saada neile üldse korterit anda.

Kui antaksegi inimestele tööd raudteel või meriasjanduse peavalitsuses, siis on tingimine, et need töölised peavad terved olema ja mitte üle 50 aasta vanad. Juba see peaks näitama, kui suur tung on inimestel töö järgi, kui isegi need, kes ei ole enam töövõimelised, tahavad tööd teha, — sest hoolekanne on meil sarnane, mis ei võimalda neil ära elada. Aga sealt paremalt tiivalt tullakse ja öeldakse, et meil töötatöölisi ei ole, et on küll päevavaraid ja laiskleijaid ning neid ei tarvitse toetada. Nende toetamine olla pillamine. See on suurim häbematus!

Kui olete sabakuues banketil, siis räägite rusikat vastu rindu lüües: „meie eestlased oleme töökas ja püsiv rahvas“. Kas mõtlete seal ka neist kümnetest tuhandetest töötatöolistest, kui eestlastest, keda teie siin töökuues nimetate logelejateks ja päevavarasteks? Ma usun, et mõtlete. Siin aga ei taha neid eestlasteks tunnistada, arvate neid rahvast väljaspoole. Kuidas mujal maailmas töö muretsemise ja tööpuuduse vastu võitlemise peale vaadatakse? Selleks ma toon Teile ühe väljavõtte „Päevalehest“, — seda Teie ehk usute. (V a h e l h ü ü e M. L a a r m a n'i, põl p o o l t.) Härra Laarman, mina Teie vahelesegamisele ei reageeri. Inglismaal on antud töötatöolistele 7 aasta jooksul 337.605.000 naelsterlingit. Eesti rahas on see ümmarguselt 87 miljardit iga aasta kohta. See tähendab iga elaniku peale ümmarguselt 2 tuhat Eesti marka. Eestis tuleks selle järgi välja anda iga aastal 2.200.000.000 marka. Ma tõin selle näite selleks, et oleks pilt, kuidas mujal töötatöolistele toetamisele vaadatakse. Kui aga meie rühm on teinud ettepanekuid ühiskondlikkude tööde korraldamiseks ja töötatöolistele toetamise mõttes mõnikümmend mil-

jonit eelarvesse võtta, siis tullakse paremalt poolt ja seletatakse, et seda ei olevat tarvis, keegi ei olla veel tööpuuduse tõttu ära surnud. Tähendab: tuleb oodata, kuni meie tänavad ja maanteed surnukehadega kaetud, nii nagu katku ja sõja ajal. Kuid kas teate ka, kui palju inimesi on juba tapnud end, et mitte nälga surra. Jälgige ainult kõmulehti. Sealt näete, et üks ja teine on enese tapnud majandusliku kitsikuse põhjusel. Seda teie ei näe! Ma loodan, et tulevikus need õnnetud inimesed, kes end tapavad nälja sunnil, teevad veel enesetapmisega teistele kaaskannatajatele heateo ja lõpetavad oma elu nende härrade ukse ees, kes räägivad, et meil pole veel tööpuuduse tagajärjel keegi ära surnud. Et teie komistaksite nende märtrite surnukehadele ehk saate siis aru, et neid inimesi on viinud enesetapmisele töö- ja leivapuudus ja teie jöhker naer selle üle. (J. H ü n e r s o n, põl: J a h, G u s t a v s o n j ä ä b v a r j u!) Nende viletsate tingimuste tagajärjel on tekkinud veel teised ühiskondlikud pahed. Hiljuti ilmunud statistilistest andmetest on näha, et meie kuritegevus, võrreldes 1919. a., on kasvanud 2¹/₂ võrra. Kuritegevus on meil kuus korda suurem, kui Inglismaal. Kuidas seda seletada? Ainult sellega, et meil majanduslik häda ja viletsus on kasvanud ja selle kasvamisega ei näi lõppu olevat. Seisukorra parandamiseks ei ole midagi ette võetud. Kui inimesed tahavad välja rännata Brasiiliasse, missugusest maast lehed kirjutavad hirmu ja õudsus lugusid, — siis keelatakse neil ära sinna maiseesse põrgusse välja rännata. Mu härrad, sarnane lootusetu seisukord sundis töölisi ülecile minema Vene tänavalt tööbörsi eest, kust neile vastus anti, et tööd ei ole, Toompeale töö-hoolekandeministri juurde. Juba varemalt oli töolistele poolt palvekiri 200 allkirjaga esitatud, milles töölised palusid neile pühadeks vähemalt tööd anda. Ei mindud kära ega müraga, vaid vaikselt norus pedaga. Ei mindud kaupluste juurde, kus leib aknal, vaid töö-hoolekandeministeeriumi selles lootuses, et see asutus, mis ju selleks loodud, võiks töolistele abi ja kaitset pakkuda. Mindi raskel sammul ja kurbade mõtetega. Inimestel olid kõhud tühjad, mitmed olid tööbörsis minestusse langenud. Sarnases meeleolus mindi Toompeale. Kuid mis arvate, mis ootas neid seal? Nad ei jõua veel Toompeale, kui neile juba pooltel teel vastu tuldi. Vastu tulid ametnikud. Kas arvate, et töö-hoolekandeministeeriumi ametnikud? Oh ei! Need olid ametnikud politseist, ihukaitsevägi. Kas see oli töö-hoolekandeministeeriumi ihukaitsevägi, või on meil sõjaministeerium, siseministeerium ja

töö-hoolekandeministeerium ühendatud üheks kubermanguvalitsuseks — ühise ihukaitsega, seda ma ei tea. Ma mäletan, kunagi olid sarnased kavatsused. Nüüd näib, nagu oleks väljaspool seadust seda kavatsust teostama hakatud. On ju meil varemgi räägitud, et siseministeerium või sõjaministeerium on võtnud enese peale töö-hoolekandeministeeriumi ülesanded. See töölistele politseinikude vastusaatmine ei olnud sise- ja sõjaministeeriumi, vaid töö-hoolekandeministeeriumi ülesannete lahendamiseks. Ja politseinikud lahendasid selle ülesande omamoodi ja kiirelt. Küsiti töölistelt: Kuhu teie lähete, mida otsite? Inimesed vastavad aralt ja tasa — „otsime tööd ja leiba“. Mis teie arvate, mis ütles selle peale politseiametnik? Ta ütles: Nuuti on teile tarvis! Nõnda vastas ametnik inimestele, kes ütlesid, et nad otsivad tööd ja leiba, et tahavad pöörata töö-hoolekandeministeeriumi poole. (L. J o h a n s o n, stp: A g a k o h t u m i n i s t e r n a e r a b.) Teie võite ju naerda, teie olete alati naernud, ja teie süsteem on leiva asemel kivi anda. Kui politseiametnikud töölised ümber piirasid ja tänavale surusid, sõitis auto Toompeale üles ja tuututas. Politseiametnik ütles sel puhul: Mis teie tuututate, ajage kuraditele otsa! Teine politseiametnik on kirunud, et „teie, masuurikute, pärast pidin ma nii vara üles tõusma!“ Kuid aeg ei olnudki nii varane, teised riigiasutused olid kõik juba lahti. Sarnast politseiametnikkude sammu ei saa kuidagi seaduslikuks pidada. Õeldakse, et see olla rongikäik olnud, ja et rongikäigud olla maksvate seaduste järgi ilma lubata keelatud. Kuid see ei olnud rongikäik. Sarnaseid „rongikäike“ näete teie igapäev tänavatel ja kaupluste akende all. Või on üldse keelatud töölistele kõnniteedel käia, ja kui suurel arvul töölised siis tohivad Toompeale tulla? Minu teada on Toompeal varemgi käidud, näiteks töötatöölised-naised, kuid neid ei aetud laiali. Võib olla, töö-hoolekandeminister naisi ei kartnud, kuid hirmus nüüd, nähes meestöölise nägusid. Nagu juba tähendasin, ei olnud see rongikäik ja ei saa seda sellepärast sellelt seisukohalt võtta. (M. L a a r m a n, põl: Kui on tarvis võistlejaid loota, seal ollakse schwach!) Kui aga tõepoolest on ära keelatud töölistele Toompeale minna või töö-hoolekandeministri poole pöörata, siis mispärast ei piirata Toompeat traataiaga, mispärast pole sildid välja pandud, et töölistele Toompeale minek hoopis keelatud, mispärast ei ole töölisi siis hoiatatud. Meil on palju hullemategi asjadega hakkama saadud, ja sellepärast ei imestaks meid see sugugi. Ja töö-hoolekandeminister võiks ajaleh-

tedele anda üks intervjuu ja seletada, et sarnased ja sarnased on kommunismi vastu võitlemise abinõud, mis ette võetud riigikorra kaitseks jne. Ja küll ajalehed selle juba trükiavad ja omalt poolt veel juurdegi lisavad. Väljamaalastele aga, keda ehk sarnane teguviis imestama paneb, võidakse seletada, et need traataiad on rottide ja hiirte vastu, kes meil nii suureks nuhtluseks, kes meil isegi Eesti panga ja Harju panga tühjaks pumbanud. (J. H ü n e r s o n, põl: P u m b a r o t i d!) Kuid seni kui pole traataedu ja kuulutusi, on ka lubamatu sarnane provokatsiooniline väljaastumine politseivõimude poolt. Kui öeldakse, et seadus seda või teist ütleb, siis arvan, et seadus käesoleval korral väljaastumist kuidagi ei õigusta ja teiseks on meil seaduses öeldud, et ka enesetapmine on seadusevastane, katsegi karistatav. Mina ei kujuta ette, kuidas meie võimud mõtleavad vastutusele võtta enesetapjaid, kuidas neid mõeldakse karistada. Sarnane politseivõimude väljaastumine viib inimesi enesetapmisele ja kes on siis sarnasel korral süüdlane, kas need, kes inimese ajanud meeleheitele või enesetapja?

Üldse jääb küsitavaks, milleks meil töö-hoolekandeministeerium suure ametnikkude hulgaga ja kõrgete palkadega, kui töölistele keelatakse sinna minemine. Kord keelas üks väga tuntud põllumeestekogu tegelane ühele invaliidile oma hoovi peale vaatamise ära ja löi akna laudadega kinni. Nähtavasti tahavad meie võimud ka Toompea tööliste eest sulgeda ja tahetakse võimalus võtta, pöörata töö-hoolekandeministeeriumi poole.

Praegu on pühade-eelne aeg, teie näete, kuidas kaupluste vaateaknad upuvad külluses, „Päevaleht“ kirjutab, et igapäev käivad kümnendtuhanded inimesed vaatamas neid aknaid jne. Ma usun, ka töölised, kui lähevad mööda, ka vaatavad sinna, kuid missuguse tunde jätab see neisse, kui taskus ei ole markagi, mitte ainult nende kallide asjade ostmiseks ja pühadeks paremate palade muretsemiseks oma lastele, vaid mitte nõndagi palju, et tükikest musta leiba saada. Missuguse tunde jätab see inimestele, ma usun, seda peaksite ometi teadma. Töölised andsid sisse palve, kus palusid pühadeks tööd või leiba. Mis aga võetakse nende olukorra parandamiseks ette, seda ei tea töölised praegu, seda küsida töö-hoolekandeministeeriumist, on neile võimata. Pühad liginevad, räägitakse, need pühad olevat Kristuse sünnimise mälestamiseks, Kristus õpetas inimestele armastust ja õiglust, kuid meil valitsevad kristlaste esitajad on seda unustanud, kui mitte, siis ma loodan, et nad seda näitavad.

Eetrootaud põhjustel panen ette, see arupärimine vastu võtta.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 28 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud.

10. J. Vainu, A. Vommi ja A. Jõeääre arupärimise-ettepanek põllutöministrile V.-Tännasilma mõisa tükeldamise asjus. (Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Vana-Tännasilma mõisast on eraldatud juba õiguse koguduste loomise ajal väikesed maatükikesed, n. n. soldatikohad, missuguseid seal kümnekonnad. Et need kohad äärmiselt väikesed, ega võimalda ära-

elamist, lootsid kohalikud inimesed, et ülejäänud osa tükeldamisel, mida nüüd maaseaduse põhjal toimetatakse, vähemasti nendele juurdelõikeid antakse, kes mõisa piirimehed. See lootus oli eriti tugev praeguse ministri ajal, sest kuulutas ta ju avalikult veel hiljuti Riigikogus maakoha elujõuliseks muutmisest, nimelt metsa juurdeandmise läbi, kus juba kaks normaaltalu oli kokku ostetud.

Kui aga V.-Tännasilma mõisa tükeldamise kava välja töötama hakati, seisid inimesed üllatuse ees: loodi juurde mõningad normaaltalud, mõned üsna avarad, kuna 16 soldatikoha omanikku, kel ühised piirid jagatava mõisamaaga, jäid täitsa ilma; samuti loodi postijaama koht, ilma et Viljandi maakonnaavalitsus seda oleks nõudnud või esituskogu niisuguse asutamist soovitavaks tunnustanud või üldse arutanud. Ka pakumise peale ei andnud Viljandi maakonnaavalitsus nõusolekut postijaama asutada, kuna aga põllutöministeeriumile sellekohane seadus õigust ei anna postijaamasid asutada.

Kohalik rahvas kui ka kohalik vallanõukogu on enam kui üks kord põllutöministeeriumile püüdnud selgeks teha, et tema põhimõtted — muuta väikesed kohakesed elujõulisemaks — on üsna õiged, ja et neid elus küll teostada võiks; kuid katsed põllutöministeeriumi veenduda ei ole andnud tagajärgi, küll aga sunnivad kartma, et peale nende on veel teistsuguseid ja nähtavasti kaaluvamaid seisukohti.

Ülalettetoodu põhjal palume vastust järgmisele arupärimisele:

1) Kas V.-Tännasilma mõisa tükeldamise aluseid tuleb võtta kui üksiknähtust või peab selles nägema uusi põhimõtteid ja uusi teesid?

2) Kui uusi, siis kas tohiks loota, et härra põllutöminister Riigikogu ja selle asutusi, eestkätt maakomisjoni nendega tutvustab?

3) Ei peaks uusi seisukohti olema, siis kas mõeldakse ka V.-Tännasilma mõis vanade kogemuste ja põhimõtete järgi tükeldada ning väikekohad juurdelõigetega varustada?

Tallinnas, 14. detsembril 1926. a.

J. Vain, A. Vommi, A. Jõeäär.“)

J. Vain (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Meil on õieti maareformi alal veel vähe seda algustööd, vähe veel mõisate tükeldamist, mille juures võiks küsimus üles tõusta, kas senine maareformi teostamise põhimõtete kogu laseks otstarbekohaselt reformi ellu viia, või tuleb seal ümberhindamisi teha. Et põllutöministeerium neid ümberhindamisi kaaluks, selle kohta meil andmeid ei ole. Veel viimasel koosolekul tähendas härra põllutöminister, et ta teadlikult talitades kellelegi riigi maa saajale juurdelõikeid teinud. Kuigi sel juhtumisel tegemist oli kokkuostetud 2 normaaltaluga, seega suure kohaga, siis peab arvama, et härra minister vähemate kohtade suurendamise poolt veel enam on.

Antud küsimuse, nimelt Vana-Tännasilma mõisa tükeldamise juures selguvad teistsugused asjaolud. Vastavate asutuste poolt on kokku seatud kaks korda planeerimise kava, kaks korda esitatud vallanõukogule seisukohavõtmiseks, vallanõukogu on aga mõlemal korral andnud eitava otsuse, sellepärast et Tännasilma mõisa asub väikeste soldatikohade vahel. Tännasilma mõisa tükeldati juba omalajal, anti igale soldatile 3 vakamaad põldu, 3 vakamaad karja- ja heinamaad. Antud maa kogusuurus on 3 tiinu. Inimesed on sinna peale asunud, neil on omad hooned, ja kui võimalik on juurdelõikeid teha, siis on maareformi teostamine lõpetatud, ei tõuse üles ei ehitusmaterjali andmine, ei inventari küsimus, ega ka teised kaasküsimused.

Sellepärast peab arvama, et põllutöministeerium, kui ta asub seisukohale, et väikekohad, mis antud piirkonnas olemas, varustatakse, varustatakse sel puhul, kui maa jagatakse ja nende piirid kokku puutuvad. Planeerimise alal töötajad on aga sammunud teist teed. On loodud üksikud normaaltalud; nende arv on 3. Peale selle, ilma kellegi poolt nõudmist esitamata, on välja mõõdetud postijaam. Rohkem normaaltalusid ei saadud, sellepärast et mõisasüda, mida kasutas seni õiguse kogudus, asudes Kolga-Jaanis, 40 versta Tännasilmast eemal, väike oli. Ja kuna selles vallas teist suurt mõisat ei olnud, siis pidid need, kes maad tahtsid saada, naabervaldadesse minema.

Mis puutub postijaama, siis, nagu ma juba tähendasin, ei ole sellekohast nõudmist esitatud. Teadupärast postijaamade võrgu loomise seadus näeb ette, et kohalikud oma-

valitsused peavad postijaamad üleval. Antud korral on mõeldud maakonnavalitsust. Viljandi maakonnavalitsus ei ole mõelnud postijaama asutada, sellepärast et 10—12 versta kaugemal on postijaam olemas, mis aga ka töötada ei suuda, sellepärast et läbisõitjaid ei ole. Sellel postijaamal on kaks hobust, ja see veab ainult kirjaposti. Ka siin mõeldakse palgata inimene, kes kirjaposti veaks, mis tuleks palju odavam. Ei ole ka Viljandi maakonnanõukogu postijaama asutamise küsimust üles võtnud, seega on kohalikud põllutöoministeriumi esitajad ise otsustanud postijaama asutada. Maakonnavalitsus, nagu ma tähendasin, ei pidanud tarvilikuks seda küsimust üles võtta. Varustada aga postijaama, mis asuks Vana-Tännasilmast enam kui 10 versta eemal, maaga, oleks mõttetu. Seega näis, nagu oleksid põllutöoministeriumi ametnikud tahtnud otsida teid, kuhu maa panna, ilma et seda maad väikemaapidajatele juurdelõigetena anda. Kuna niisugune maareformi teostamine ei tõenda, et ministeriumi teod käiksid järel nende sõnadele, mida põllutöominister rääkis, siis oleks soovitatav, et sellesse asjasse selgust muretsetaks. Meie soovime, et põllutöoministerium täidaks oma põhimõtted, nimelt väikemaapidajatele maad anda juurdelõigetena. Esitamise käesoleva arupärimise, mis käsitleb kolm küsimust:

1) Kas Vana-Tännasilma mõisa tükeldamise aluseid tuleb võtta kui üksiknähtust, või peab selles nägema uusi põhimõtteid ja uusi teesid?

2) Kui uusi, siis kas tohiks loota, et härra põllutöominister Riigikogu ja selle asutusi, eeskätt maakomisjoni nendega tutvustab?

3) Ei peaks uusi seisukohti olema, siis kas mõeldakse ka Vana-Tännasilma mõis vanade kogemuste ja põhimõtete järgi tükeldada ning väikekohad juurdelõigetega varustada?

Panen ette, käesolev arupärimine vastu võtta.

Juhataja **R. Penno:** (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 27 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud.

11. J. Vainu, A. Vommi ja A. Jõeääre arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Viljandi linna maade äravõtmise asjus. (Arupärimise-ettepaneku tekst: „Vahekirjaga 7. juunist 1926. a. nr. 11527 teatab sõjaministeriumi varustusvalitsuse ülem Viljandi linnavalitsusele, et Vabariigi Valitsuse otsusega 21. apr. s. a. on sõjaministeriumile määratud Vil-

jandi järve ja Riia maantee vaheline maa-ala ning palub linnavalitsuse korraldust, et saaksid jäetud teed selle maa-ala ühendamiseks Viljandi raudteejaamaga ja lossi kaudu Viljandi linnaga.

Teatavasti oli Viljandi linn kuni Eesti riigi saabumiseni õnnetum teiste kõrval, sest temal puudus oma maa-ala. Juba 1745. käsutab tollekordne mõisaomanik Tschoglokkoff Peeperburist oma valitsejat Viljandis: „Sie sollen alle Acker Länderei nach dem Hofe und zu meinem besten einnehmen... wenn die Kaufleute nicht mit ihrem Handel und Kaufmannschaft wollen zufrieden sein, so können sie hingehen, wo sie wollen.“ See käsk täideti, ning linn satub viletsusse, millest teda ei suutnud päästa Katariina II kingitud Viiratsi mõisa näol, sest see ei võimaldanud linna laienemist.

Meie maareform lahendas ka Viljandi linna maaküsimuse, kuid ka siin ei viibinud tulemast sündmused, mis Viljandi elanikkudele Tschoglokkoff'i aega elavalt meelde tuletavat. Vabariigi Valitsus võtab linnalt kasarmute alla järve ja Riia maantee vahe, mis kallas väga kohane elanikkudele jalutuskohaks, põllumaa aga ehituste püstitamiseks, kogusummas 170 vakamaad; võtab linnalt maa-ala, mida see mõne aastaga, hoolimata majanduslikkudest raskustest, on suutnud puudega ilustada, istmed püstitada, kõnniteed korraldada, võtab sõjaväe hobuste koplits ja ujutamise kohaks, hoolimata sellest, et linna tervishoidlikud määrused lubavad hobuseid ainult seal ujutada, kust jõgi Kõpu poole välja jookseb. Maa-ala Viljandi järve ja raudteejaama vahel, mida linn sõjaministeriumile pakub, lükatakse tagasi ettekäändel, et olla soine ning sellepärast ehituste püstitamiseks kõlbmatu. Ometi näitavad puurimise andmed, et kindel põhi — valge savi on 4—5 jalga maapinnast; ka teatatakse Pohli tikuvabrikust, et selle hooned ja vabriku korsten on asetatud 1,8—2,7 m. sügavusele, asudes sama piirkonna Türgasool.

Viljandi linnavolikogu oma koosolekul 30. juunil s. a. otsustab ühel häälel: „1) tõsta kindlamal kujul protest Vabariigi Valitsuse otsuse vastu 21. apr. ... 2) p. 1. all tehtud otsuse täideviimiseks valida 3-liikmeline saatkond, keda läkitada Riigivanema juurde... 3) saatkonna liikmeteks valida dr. J. Vares, lv. K. Baars ja G. Seen. Linnavalitsus varustab saatkonna üksikasjalise märgukirjaga ja saadab Vabariigi Valitsuse juurde 3. juulil s. a. Vastus tuleb 24. juulil, on eitav; temas on 2 ja pool rida riigisekretäri poolt, üle poolteise lehekülje sõjaministri motiive Vabariigi Valitsusele, millega viimane ühinenud,

ja allkirjad. Järgneb 23. aug. Viljandi linnavalitsuse vastuseletus, mida see linnavolikogu üksmeelse otsusena saadab. Asjalik seletus lõpeb sõnadega: „Sellepärast otsustab linnavolikogu teist korda kõige kindlamalt protesteerida...“ See vastuseletus enam valitsuse ette ei jõua, sest härra Riigivanem otsustab ta ise resolutsiooniga: „Palve tagajärjeta jätta. Sarnast keelt, nagu oma palve lõpul Viljandi linnavolikogu juhatus ja liikmed räägivad, ma ei mõista. 31. VIII. 1926. J. Teemant. Riigivanem.“

Ülemal ettetoodud põhjal palume vastust järgmistele küsimistele:

1) Kas Vabariigi Valitsus kaalus kõneall-oleva maa-ala küsimust otsustades omavalitsuste õigusi ja kohustusi?

2) Kas peab Vabariigi Valitsus tarvilikuks, et omavalitsused korraldaksid jalutuskohti, supelusmaju jne., hoolitseksid rahva tervise eest üldse?

3) Kui p. 2. peale jaatav vastus, siis, kas tahab Vabariigi Valitsus omavalitsustele nende võitluses rahva tervise eest toeks olla või vastu töötada?

4) Kas sõjaministeeriumil ja Vabariigi Valitsusel on hobuste ujutamise ja inimestele suplemise kohtade määramiseks täpsemad ja kaaluvamad andmed, kui Viljandi linnavolikogu liikmetel, samuti jalutuspaikade otstarbekohasemaks eristamiseks?

Tallinnas, 14. detsember 1926.

J. Vain, A. Vomm, A. Jõeäär.“)

J. Vain (stp): Teatavasti kavatses sõjaministeerium sõjaväe asukohtades sõjaväe otstarbeks ehitada kasarmuid. Loomulikult tõuseb selle juures üles kasarmualuse maa küsimus. Viljandi linna ümbruses on käesoleva aasta kevadel sellekohaseid läbirääkimisi alustatud. Viljandi linnavalitsus ei tõrju sõjaministeeriumile maa-andmise vastu. Kuid lõppude-lõpuks on sõjaministeeriumi poolt soovitud maa ja linna poolt pakutav maa teine teises kohas. Nimelt näeks linnavalitsus, et sõjaministeerium kasarmute platsiks oleks valinud Riia maantee ja vaksali vahelise maa-ala, kus valik küllalt suur. Selle maa-ala juures on võimalik ka pinna poolest küllalt otstarbekohaselt seisukohta võtta ja vastavalt nõudmisele ka majadealust leida. Nimelt näitab seda asjaolu, et selle maa-ala halvema osa peal on vaksali hooned ja vaksali veetorn. Järelikult kannab see maa-ala küllalt rasket ehitust välja. Pisut linna poole asub Pohli tikuvabrik, millel küllalt kõrge korsten, mis seal juba aastakümneid on püsinud, ei ole viltu vajunud ega hävinenud. Seega

siis juba hariliku kodaniku silmaga võib näha, et antud maa-ala halvemas osas, teatavasti omalajal soostunud osas, on võimalik ehitada küllalt massiivseid ehitusi. Mis aga puutub selle maa-ala järvepoolsesse osasse, järve kaldad välja arvatud, siis on seal harilik põld, mille põhi ei ole halvem, kui sellel maa-alal, mida sõjaministeerium enesele nõuab. Nimelt on Viljandi linna teenistuses olev diplomaeritud insener härra Luht linnavalitsuse ülesandel uurimistööd korraldanud sellel maa-alal, mida linnavalitsus sõjaministeeriumile pakub, nimelt on uurimistööd korraldatud kaheksas kohas. Nende uurimiste tagajärjel on tulnud välja, et kindel põhi ei ole sügavamal kõige halvemas kohas kui 2,7 meetrit. Kuna aga suurem osa kõigest sellest maa-alast — kui soovijaid on, siis ma võin kõik need puuraugud üles lugeda — näitab, et kindel põhi, nimelt valge savi, on 4—5 jala peal. See maa-ala, mida sõjaministeerium omale nõuab, asub Riia maantee ja järve vahel. Tema mineraalsem osa, nimelt põllumaa, on kollase liivapõhjaga. Sõjaministeerium pole aga nähtavasti, kuigi tema ütleb, et maa valimise üheks põhjuseks maapõhi olla, siiski siin maapõhjaga niipalju rehkendanud, kui teiste asjaoludega. Nimelt asjaoludega, mis mitte kasarmute ega soldatite pärast pole tekkinud, vaid vist mõnel sõjaväeülemal näib ilutunne väga arenenud olevat, ja temal näib tarvidus olevat võtta linna jalutuspaika kümnete dessatiinide suuruses. Nimelt on maa-ala, mida sõjaministeerium endale on valinud, suurem osa järve kaldast, mida linn on jalutuskohaks korraldanud. See maa-ala piirdub raudtee poolt Riia maanteega, läheb välja kuni surnuaiani, siis läheb otsejoones vanalinna mägede nurgani, seal poolviltu järve kaldale, lõigates ära nõlvakualuse jalutustee. (J. Laidoner, põl: Seal ei ole ühtki teerada korraldatud.) Härra Laidoner, sõitke Viljandisse, siis näete, et seal on teerada korraldatud, pingid asetatud ja puud istutatud. Mina käisin augustikuus Viljandis ja siis leidsin mina seal värskestistutatud puud. (J. Laidoner, põl: See koht on niisama, nagu ta oli 30 aastat tagasi.) Ma ei tea, mis 30 aastat tagasi oli, sest siis olin mina alles 10 aastat vana, ja isa ei võtnud mind siis veel Viljandisse kaasa, teiseks oli see koht siis Viljandis mõisa käes. Praegu on seal juba kõnniteed sees, pingid asetatud ja puud istutatud. (Sõjaminister J. Soots: Kes istutas puud?) Kui teie tahate tutvust teha selle kärneriga, siis astuge selleks samme Viljandi linnavalitsuses. (Sõjaminister J. Soots: See maa on riigi käes,

seal ei ole mingisugust kärnerit. Ta räägib hoopis teisest kohast.) Ma toon teile Viljandi linna kaardi, siis saab koha selgitada.

See maa, nagu öeldud, piirdub ühelt poolt Riia maanteega, jõuab kuni surnuaiani, sealt läheb sirge joonena vanalinna peale, sealt järve kaldale poolviltu, võttes sellega linnarahvalt jalutustee ja jättes soosema heinamaa järve kaldal ja läheb siis kuni linna administratiiv-piirini, väljaspool administratiiv-piiri võetakse teatav osa maad Viljandi karjamõisa maast.

Kui Viljandi linnavalitsusel olid läbirääkimised sõjamineisteriumi varustusvalitsuse esitajaga, siis oldi arvamisel, et sõjamineisterium võtab vaksali läheduses oleva maa-ala omale, sest et maa-ala jaama läheduses sõjaväeosadele kasulikum võib olla. Vanalajal oli vähemalt tingimata tarvilik, et sõjavägi asuks jaama läheduses. Nüüd aga nõuab sõjamineisterium maad kaugemalt. Sõjamineisterium on palunud Viljandi linnavalitsuse korraldust, et linna piirkonda kuuluvate maa-alade planeerimisel jäetaks teed sõjamineisteriumile Viljandi järve ja Riia maantee vahele oleva maa-ala ühendamiseks 1) Viljandi raudteeamaga ja 2) lossi kaudu Viljandi linnaga.

Teid maa-alal, mida nõutakse, üldse ei ole, ja sõjamineisteriumi alla läheksid väiksed kvartaalid juba planeeritud maast.

Viljandi linnavalitsus arutas küsimust linnavolikogus, ja linnavolikogus võtavad sõna linnavolikogu liikmed, kusjuures linnavolinik Maramaa leiab, et on lubamatu, et linna piirkonnas riigivalitsus ilma linna omavalitsuse arvamist küsimata toimetab planeerimise alal omavoliliselt. See on linna omavalitsuse õiguste täielik ignoreerimine. Tahaksin oletada, et siin lihtsalt mõne eksitusega on tegemist, sest teist seletust ei saa tuua ja ei saa ka uskuda — see oleks ju kõige jämedam omavalitsuste õiguste jalgealla tallamine.

Linnavolinik Maramaa kuulub sotsialistide hulka, kuna härra Seen, endine rahukohtu esimees ei ole seda mitte. Teda omal ajal süüdistati mõnesuguses kuritarvituses või eksimises notaariuse-töö alal, kuid lõppude-lõpuks asus kohus seisukohale, et siin ei ole tegemist kuritarvitusega, vaid ainult lohakusega, mis on tingitud ülearu tööga koormamisega pärast. Inimene on õigeks mõistetud ja siis võib ta arvamisega opereerida, nagu iga teise mehe arvamisega. Viljandi linnavolikogus arvab ta, et eksitusega tegemist on, sest teist ei saa uskuda — see oleks ju kõige jämedam omavalitsuste õiguste jalgealla tallamine. Tuleb Vabariigi Valitsuse ees kindlal kujul protesti tõsta. Linnavolinik Baars arvab

ka, et siin eksitus on, sest komisjonis läbirääkimistel on isegi sõjamineistri poolt kaasavõetud spetsialist-insener arvamisel, et kasarmute platseks jätkuks 70 vakamaast, kuna nüüd tahetakse võtta 170 vakamaad, see on tervelt 100 vakamaad rohkem, kui oli endine kavatsus. Tuleb tingimata protesti avaldada. Peale selle, kui veel mitmel pool sõna võetud, Simon ja teised, kes kõik Vabariigi Valitsuse sammu mitteõiglaseks loevad, linnavalitsuse ettepanekul linnavolikogu lahtisel hääletamisel otsustavad järgmist:

1) Tõsta kindlamal kujul protest Vabariigi Valitsuse otsuse vastu 21. aprillist 1926. a., millega on sõjamineisteriumile määratud maa-ala, mis asub Viljandi järve ja Riia maantee vahel, umbes 63 hektaari suuruses. Samuti esineda Vabariigi Valitsusele linnavolikogu otsusele 21. aprillist 1926. a. p. 2. vastavalt tungiva palvega, et Viljandi mõisa uus loss saaks kõige lähemal ajal linnale üle antud kasutamiseks raevoja alla.

2) P. 1. all tehtud otsuse täideviimiseks valida 3-liikmeline saatkond, keda läkitada Riigivanema juurde, et temale teatavaks teha linnavolikogu ühemeelne seisukoht — ning paluda temalt kaasabi selleks, et linna õigustatud huvi Vabariigi Valitsuse poolt kaitset leiaks.

3) Saatkonna liikmeteks p. 2. valida linnapea dr. J. Vares, lvn. lvn. K. Baars ja G. Seen.

Oli aeg, kus üldse ei lubatud inimesi riigivõimu-kandja juurde tulla, iga niisugust katset karistati türmi või maalt väljasaatmisega. Sotsialistid, kas ei ole omalt poolt kandidaate esitanud, või on linnavolikogu arvamisele tulnud, et sotsialistid võivad ärritada Riigivanemat. Ühtlasi varustab aga Viljandi linnavalitsus vastava märgukirjaga oma saatkonda, kuid enne, kui selle märgukirja juurde jõuda, lubatagu peatuda sõjamineisteriumi motiivide juures, millega Vabariigi Valitsus ühines. (Sõjamineister J. Soots: Seda ei ole sõjamineisterium kirjutanud!) Sõjamineisteriumile ei olnud varem üldse rohkem tarvis, kui 70 vakamaad, 100 vakamaad on nüüd kunstlikult juurde võetud. (Sõjamineister J. Soots: Mina olen nõnda palju nõudnud, mitte vähem, küll olen aga rohkem nõudnud.) Ma selle vastu vaidlema ei hakka. Sõjamineisteriumile on määratud ühes kasarmu põllumaaga 49 hektaari, millest peaks jätkuma kasarmute aluseks. (Sõjamineister J. Soots: Krunt on ikka järkjärgult vähemaks läinud, mitte suuremaks.) On määratud nimelt see jalutustee osa, mis viib mööda nõlvakualust linnarahvast linnast välja.

Viljandi linn on vana linn, siia jalutuspaika ei ole ehitusi asutatud, nagu Haapsalus, kes tahab ennast korraldada suvituslinnaks, kuhu peak- sid tulema suvitajad, mitte ainult Eestist, vaid ka väljamaalt. Haapsalus on ainsaks jalutuskohaks merekallas, „strand“, ehk „Gapsli strand“, — nagu mõned seda seal nimetavad, merekallas, kus põhjatuul valjult puhumas. Sinna sõidetakse arstima, tervist parandama, kuid selle asemel võivad need endid eduga külmetada. (J. Hünerson, põl: Saavad „Gapsli“ tiisikuse.)

Viljandi linn, temal on vanalinn kätte jäänud, see ei ole täis ehitatud, nagu Haapsalu. Haapsalu planeeris pargi, ehtas sinna väikesed poekesed ja rentis majade jaoks keskkoha välja, kuna Viljandi linn vajab vana linnaaseme juurest järve kallast mööda minevat maa-ala. Sõjamineisterium ei ole vajanud seda maad, mis jalutamiseks järve kaldal kõlbmatu. Ma näitan kaarti, et näha, kui ebaloomulikul viisil on see maa-ala sõjamineisteriumile valitud. Vaadake, see on vanalinn. (Kõneleja demonstreerib Viljandi linna kaarti. J. Laidoner, rhv: Need on varem, see ei ole vanalinn. Sõjamineister J. Soots: Teie ei tunne kaarti, õppige seda ennem tundma.) Olen arusaadavat keelt rääkinud.

Maa-ala, mida sõjamineisterium nõuab, läheb Riia maantee juurest varemete nurgani. Sõjamineisteriumil ei ole tarvis seda maa-ala võtta. See kõnnitee, mis läheb nõlvakualust mööda, on paari versta pikkune ja lõikab selle nõlvaku ära. (J. Tõnisson, rhv: See on võimatu! Sõjamineister J. Soots: Ei tehta nõndaviisi.)

Meil on see õnnetus, härrad Riigikogu liikmed, et meie mereäärsed linnad asuvad kõik põhjapoolsel kallakul. Kui meil nõlvakud on, siis see ei tähenda mitte midagi, sest kallakud on ikkagi põhja poole lahti. Seal on nõlvak, mis sõjamineisterium enesele nõuab, ja võite enesele ette kujutada, mis selle tagajärjed on. (Vahelhüüded. — J. Laidoner, põl: Kas sõjaväel pole tarvis, kas sõjaväge võib siis soosse saata?) Seda kaldaalust ei ole tarvis kasarmu piirkonda, küll aga võidakse sinna traataed ümber lasta tõmmata. (J. Tõnisson, rhv: Kuidas seda kohta võib kinni panna. — Sõjamineister J. Soots: Sinna tuleb suurükigrupp, misuguse väeosa hobuseid ontarvis vette viia. See on riigi maa, ta pole millalgi Viljandi linna käes olnud, ja kuidas siis Viljandi linn võib nüüd seda maad

mitte lubada või lubada, kui see riigi maa on.)

Härra sõjamineister räägib vahemärkusena pika jutu. Et küsimus teda väga huvitab, on tal sellejuures väga palju öelda. Sellepärast oleks loomulik, et sõjamineister minu arupärimist toetaks, seda soovitaks ka oma rühma-kaaslastele. Sel korral oleks Teil võimalus oma mõtteid paremini väljendada. (Sõjamineister J. Soots: Ega ma vastu ei ole.)

Ainult Viljandi linnal on nõlvak lõuna poole, selle tõttu soe. Meil ei ole Eesti Rivierat. Tõuseb küsimus, kellel on enam tarvis seda maa-ala, kas linnal või sõjamineisteriumil. Meie peame teadma, et seal sõjaväeosas ei teeni kuigi palju inimesi. Teiseks peame teadma, et sõjaväkke inimesi valides, jäetakse kõik vigase tervisega kõrvale, eriti Eestis, kus lühikese teenistusaja tõttu sõjaväeosasid tublisti õpetama peab. Kidur ei kannata siin välja. (Vahelhüüe J. Holberg'i, põl poolt.) Seda nõlvakut vajatakse suuremale rahvakogule, nimelt Viljandi kodanik- kudele. Nende arv tõuseb üle 10.000-de, nende hulgas on need, keda sõjaväkke ei võeta kidura tervise pärast. Kui haiglaste arv riigis kaks korda suurem on kui sõjaväes, siis on esimestel tervise hoidmise ja parandamise tarvidus suurem. Andes aga maa linna kasutusse, ei ole ta sõjaväelastele sulutud. (J. Hünerson, põl: Aga mõttevõnnad!) Kuulge, härra Hünerson, kas Teie arvate, et need 5 või 6 sotsialisti Viljandi linna volikogus nii võimsad on, et nad ka teised oma järele tõmbavad, ja kas arvate, et Teie mõttevõnnad-majaomanikud pole kunagi tulnud küsimusele, kas Viljandi vajab jalutuskohta või mitte.

Sõjamineisteriumile on määratud ühes põl- lumaaga 49 hektaari. Sõjamineisteriumile määratud maa-ala linnapoolne osa on juba planeeritud. (J. Hünerson, põl: See on igalt poolt vaba praegu jalutamiseks. J. Laidoner, põl: Mitteühte maja ei ole seal peal, mitte ühte puiesteed pole ka.) Linnavalitsus mõtleb seda juba planeeritud osa kooskõlla viia vanalinna asemel oleva pargiga. See võimalus langeks aga ära, kui sõjamineisterium hakkaks temale määratud maa-ala ise kasutama. Viljandi linnavalitsus leiab, et teinepool Valuoja olevat põllumaa- ala võiks tarvitada ehitusmaa-alaks, ja seal võiks tekkida eestkätt just korterite linnaosa, kuna linna keskkohat jääks loomulikult ärilinna osaks, kuna tööstusettevõtted on ühest küljest Pärnu maantee ääres ja teisest küljest kitsaröö- palise raudtee juures. (Vahelhüüe M.

Laarmann'i, põl poolt.) Härra Laarman lõõbib iga asja juures. Temale on iga asi nali. Mõned rahvad ütlevad: Narril on kõik nali! Kui tahate seda enese kohta võtta, siis lõõpige edasi. (M. Laarman, põl: Minu arvates lõõbib just härra Vain selle asja juures. Võtab ja pöörab asja tagurpidi. Ise ütleb, et ei tea midagi, aga jahvatab edasi. Niisugust asja nimetatakse lõõpimiseks.) Mina võtaksin asja tõsiselt. Lõõpida aga küsimuse juures, mis käsitab 10.000 linnaelaniku tervislikke tingimusi, see oleks siiski natukene liig. (Vahelhüüe M. Laarman'i, põl poolt.)

Linnavalitsuse märgukirja peale vastab Vabariigi Valitsus ühinedes sõjaministeeriumi motiividega, mida on ligi kaks lehekülge. Sõjaministeerium leiab, et ei vasta tõele, nagu oleks sõjaministeerium aprillikuus ainult 70 vakamaad nõudnud, vaid et ta seda juba alguses on teinud. Siis järveäärne heinamaa!

See — ma paluksin tähele panna — on selleks tarvis, et hobused ja inimesed lahuse ujuma pääseksid. Mul oli 1925. aasta suvel juhus ühes seltskonnas viibida, missuguse seltskonna liikmed olid väga mitmelt maalt ja isegi ilmajaost. Tšehoslovaaklane, poolakas, austerlane, ameeriklane, ja loomulikult ka siit Balti inimesed. Ameeriklane oli reisi teinud Leedumaal ja rääkis oma reisimuljeid. Temale tundus väga imelik see, mida ta oli näinud ja ta ütles: „Mina lähen ja vaatan — siin pestakse jões pesu, natuke maad allpool võetakse jõest vett, pisut allpool supeldakse.“ Tšehoslovaaklane, kes arst oli, ütles: „Das ist doch unmöglich.“ Kuid ameeriklane jutustas edasi: — „sellest allpool võetakse jälle vett jne.“ — See oli Marseille kongressi ajal. Rääkisime selle üle ja lõppude-lõpuks tuldi arvamisele, et sarnase talitamise juures, kus jões ülevalpool pesu pestakse, vähe allpool vett võetakse, veel allpool supeldakse, hobuseid ujutatakse, jälle vett võetakse ja supeldakse, võivad loomulikult külgehakkavad haigused kergelt levineda. Ja kuidas külgehakkavad haigused Venemaal, niisama mõnes tema külje all olevas maas levinud on, seda teavad härrad Riigikogu liikmed ise, ilma et mul seda korrata tuleks.

Mis puutub eriti Viljandi linna, tema supelkohtadesse, siis võiks tähendada seda, et Viljandi linnavalitsus on suurel määral teistsugusel arvamisel suplemise kohta, kui on seda meie sõjaministeeriumi asjatundjad, arvata-vasti nende seas ka arst. Viljandi linnavalitsus on inimestele suplemiseks määranud koha; samuti on... (Vahelhüüe paremalt

poolt: Just hobustele!)... Viljandi linna sundmäärustes ette nähtud hobuste ujutamiseks koht, nimelt see osa järve, kust jõgi Kõpu poole välja jookseb. (Sõjaminister J. Soots: Viljandi järve ei jookse ühtki jõge, mis Teräägitel!) Ärge minuga Viljandi üle vaielge, mina tunnen Viljandit rohkem, kui Teie teda tunnete. Nii siis on hobuste ujutamiseks jäetud koht, kust jõgi järvest välja jookseb; seda räägivad sundmäärused. Peaks võimalik olema, et Viljandis üks või teine kodanikudest sundmäärusi ei täida, siis võib neid sundida selleks politsei ja kohtu kaudu. Kui sõjaministeerium nõuab enesele järveäärset kallast, selleks et hobuseid ujutada, siis tuleb juba hobuste ujutamine ja inimeste suplemine teatud määral nii nagu Leedus, ilma et kindlustust oleks, et inimesed ei tarvitseks hobuste higises vees ennast puhtaks pesema hakata.

Sõjaministeerium ütleb oma kirjas Viljandi linnavalitsusele, et „ei vasta tõele, nagu oleks vaidluse all oleva maa linnapoolse osa peale juba kümme maja ehitatud. Sarnase teadaandega esines küll Viljandi linnapea härra Varres valitsuse komisjoni ees, kuid komisjonil tuli kohapeal härra Varres'i juuresolekul konstateerida, et majad ulatuvad linnast kuni Vene surnuaiani, aga edasi maantee ääres ega platsil maju ei ole. Ja sellepärast saigi Vene surnuaed, nagu plaanil näha, piiriks võetud.“ Tähendab, et on kavatsus olnud, teatud osa vanalinnast oma alla võtta. Et aga selle vastu linnavalitsuse poolt protesteeriti, siis on nüüd välja jäetud see osa maa-alast, kus hooned peal.

Kuid ühes asjas lepib siiski sõjaministeerium Viljandi linnavalitsusega ja nimelt selles, et „vastab tõele, et koht on ilus. Kuid Viljandis pole niipalju rikkaid inimesi, et sinna tõesti ilus linnaosa tekiks.“ Sellepärast asub sõjaministeerium Viljandi linnale abiks ja ehitab sinna jumalikult ilusad hobusetallid. (N a e r. O. Gustavson, stp: Noh, see on väga sootsilik.) Selle leiab sõjaministeerium kohase olevat. (Sõjaminister J. Soots: Ei olen nõnda, teie ei oska lugeda, võtke ja lugege niiviisi, nagu öeldud on.) Ma olen vana kooliõpetaja, Eesti keelt võite Teie minult õppida. Teie käest võib ainult kasarmu Vene keelt kuulda.

Kui Teie oma sõjaministeeriumi nii korraldate, et kasarmud ehitate linnast kaugele, hobusetallid aga linna külje alla, siis ei oska ma öieti imestadagi. (Sõjaminister J. Soots: Kus see nii on, kes Teile seda ütles?) Teie ise kirjutate, et: „Ja nagu Võru linn sõjaministeeriumi kasarmu pea-

le uhke on, nõnda tuleb see ka Viljandis.“ Võib olla, et härra sõjaminister siis tallid linna ehitab ja sõdurid suvituslinna osasse paigutab. (Sõjaminister J. Soots: Ei ole seal nõnda kirjutatud!) Ma võin oletusi teha. (Vahelhüüded. — Sõjaminister J. Soots: Ärge tehke rumalaid oletusi! Võtke Rakvere ja vaadake, kuidas seal planeeriti!) Viljandi linn on väikestest linnadest kõige kenam; inimesed on püüdnud seda ise kaunistada.

Nüüd edasi tuleb viies punkt, mis omamoodi huvitav: „Sõjaministeeriumil pole niipalju raha ega ole selleks ka mõtet, et tervet platsi aiaga piirata. Piiratakse kasarmuplats ja selle õue. Oppeplatsi ja järve äärt igatahes keegi ei piira.“ Ma asetaksin Teile küsimise, milleks on Teile siis järveäärt tarvis? Kas on Teie hobused sarnased, keda võib ujuma viia kahe vakamaa taha, kuid keda ei või ujuma viia versta taha. Kas nende hobuste käitamine on ka tarvilik. Mina ei ole riigikaitse asjanduse eriteadlane, aga iga mitteeriteadlane võib kinnitada, et hobusele on kasuks, kui teda pärast ujutamist käitatakse.

Koht, mida linn sõjaministeeriumile pakub, on vaksalile ja Riia maanteed mööda Kõpu jõe algusele palju lähemal.

Kuues punkt: „ei vasta tõele, et nagu poleks vaksali ja Riia maantee maa-ala kasarmute asetamiseks halvem kui antud maa-ala. Linna poolt soovitatud maa-ala on palju madalam, osalt soo, nii et seal suurte hoonete asetamine oleks raskendatud ja läheks kalliks maksuma, niisama puudub seal vesi hobuste ujutamiseks.“ Vastupidi, antud maal on ehituseks hea kuiv kruusapõhi, järv on külje all. Juba arupärimise põhjendamist alates tähendasin, et andmed on selle kohta olemas, ja ma lasin selle dokumendi endale anda algupärands, alla on sellele kirjutanud diplomeeritud insener Luht. See näitab, et põhi selles kohas, mis linn pakub, on savine, kuna see, mida riik pakub, on liivase põhjaga maa. Nõnda kirjutatakse sõjaministeeriumis ja seda selleks, et oma ettekandele rohkem autoriteeti anda. Kui keegi härra inseneri andmete üle kahtlema peaks, siis arvan ma, et arupärimise vastuvõtmise ja vastamise vahel on palju aega seks, et asitõendusena otsekohe mulda tuua; sõjaminister hindab väga asitõendusi. Nüüd läheme edasi. Siin on tähendatud Viljandi lossi kohta, kuid see ei puutu asjasse.

Tuleb järgmisena see saatuslik protest, mille keelt härra Riigivanem ei tunne. Ma tahan selle sõna-sõnalt ette kanda. Kiri on järgmine: „Viljandi linnavalitsus 23. augustist 1926. a. nr. 1507. Härra Riigivanem!“ —

Härra Riigivanema järele on pandud õhkamismärk. (Naer. L. Johanson, stp: Seal oleks võinud ka küsimismärk olla. — Vahelhüüe paremalt poolt: Vaat, kuidas lobisevad.) „Riigisekretäri kirjust 24. juulist s. a. on näha, et Vabariigi Valitsus on tagajärjeta jätnud Viljandi linnavalikogugu saatkonna märgukirja 3. juulist s. a. sõjaministeeriumile määratud maa-alade asjus härra sõjaministri poolt ette toodud motiividel, missuguseid ei saa aga Viljandi linnavalikogugu õigeteks lugeda järgmistel põhjustel:

1. Sõjaministeeriumile antud maa-ala suurus juures ei saa mõõduandev olla, missuguses suuruses ta enne Vabariigi Valitsuse komisjoni Viljandis olekut sõjaministeeriumi poolt kaardile oli märgitud ehk kas kaardil olevad piirid kohapeal said ära märgitud. Selle küsimuse juures peab otsustandev olema nõutava maa-ala suuruse tõsine tarvidus. Selle tõsise tarviduse kohta ütles sõjaministeeriumi asjatundja Vastemõisa-poolsete väljade pinda ja suurus vaadates, et kõigeväiksem maa-ala, millega läbi võida saada, on 60—70 vakamaad. Sedasama rääkis tema ka linnavalitsuses olles. Et 170 vakamaad kasarmute alla tarvis ei lähe, näitab ka sõjaministeeriumile antud maa-ala, kuhu hulka on arvatud 38 vakamaad pehmet heinamaad ja mäenõlvakud, mis kasarmute alla kõlbmatu.

2. Järveäärset heinamaad ja mäenõlvakut kõike on võimatu selleks ära kasutada, et inimesed ja hobused ujuma pääseksid. Esiteks on suurem osa sellest 2 kilomeetri pikkuselt kaldaäärset porine ja ujumiseks kõlbmata, teiseks ei ole ujumapääsemiseks rohkem tarvis, kui kaks korralikku juurdepääseteed ujumiseks kohastele kohtadele — üks inimestele ja teine hobustele, missuguste korraldamiseks linnavalitsus oma nõusoleku on andnud. Ei ole sõjaministeeriumil kavatsust seda heinamaad ja nõlvakut linnakodanikkudele kasutamiseks sulguda, siis ei võiks ka olla sõjaministeeriumi ülesandeks ja kavatsuseks linnakodanikkudele seal jalutuskohtade korraldamine ja selle jalutamiseks kohase maa-ala oma omandus- ja korralduspiirkonda saamine.

3. Selles punktis ettetoodud motiivide kohta volikogul vastu rääkida ei ole.

4. Missugune linnaosa sõjaministeeriumile antud põllu all seisvale ilusale kohale tekiks, oleneb sellest, kuidas seda korraldatakse ja missuguseid maju sinna ehitada lubatakse, ja et ilusate majade ehitajaid Viljandis leidub, tõendab Uueveski-poolne linnaosa, kuhu juba hulk kenu maju ehitatud.

5. Linn ei või kindel olla, et sõjaministeeriumile antud maa-ala kord tervena aiaga pii-

ratud ja linna kodanikkudele sulatud ei saa. Aasta hiljem ehk varem võib raha leiduda ja selleks mõte tulla. Sõjaministri isiklik arvamine Vabariigi Valitsuse komisjoni Viljandis oleku ajal oli, et terve maa-alaga piiratakse, kuna sõjamineisteriumi asjatundja selle peale tähendas, et muist piiramata võib jääda ja sellest näha on, et selles asjas arvamisid lahku minevad on ja muutuda võivad. Siin on küll möödapääsematu, et üldiseks tarvitamiseks olevad maa-alad omavalitsuse korraldusse jäävad.

6. Insener Luht'i poolt tehtud maapinna uurimised näitavad, et hoonete ehitamiseks raskusi ei ole, ei ühele ega teisele poole Riia maanteed, ega raudtee ääres. Madaluse poolast asuvad kõik kohad võrreldes järvepinnaga kõrgel mäe otsas. Järvele saavad kasarmud lähedal olema, kuhu poole külge Riia maanteed neid ka ei ehitataks. 100—150 silda kaugemal ehk lähemal järvest ei saa hobuste ujutamisel tähtis olla. Kumb raioonidest linnale tarviliikum on — raudteepoolne ehk järvepoolne, teab küll linna omavalitsus paremini, kui härra sõjaminister ja ei saa seepärast härra sõjaministri arvamisest järgi käia.

Eelpool toodud põhjustel leiab linnavolikogu, et sõjaministri poolt Vabariigi Valitsusele ettetoodud motiivid ei ole oma suuremas osas milllegagi põhjendatud ja et Vabariigi Valitsuse otsus sõjamineisteriumile määratud maa-alade kohta Viljandi linnale õiglane ei ole. Seepärast otsustab linnavolikogu teist korda — siin tuleb see saatuslik lause — „kõige kindlamalt protesteerida Riia maantee ja järve vahese maa-alala sõjamineisteriumile määramise vastu, iseäranis aga selle vastu, et sõjamineisteriumile on määratud järveäärne heinamaa ja mäenõlvak, mis on olnud juba aastakümneid ilusaks jalutamise kohaks linnaelanikkudele ja selleks juba lubatud endise mõisaomaniku poolt ja paluda selle otsuse uuesti läbivaatamist, sealjuures arvesse võttes volikogu saatkonna märgukirja ja eelpool toodud volikogu põhjendusi.“

See on nüüd see kurikuulus dokument, mis Teie kuulsite, milles minu arvamisest järgi kõige kõvem sõnade kompleks võib olla: kõige kindlamalt protesteerida.“ Kõik muu on asjalik ja isegi teatud määral vesine seletamine. Vesine seletamine sellepärast, et kaalul on linnarahva tervis, kaalul on kümnetuhande inimese jalutuskoht, kaalul on linna ilu ja palju muud.

Härra Riigivanem ei arva tarvilikuks seda märgukirja Vabariigi Valitsusele otsustamiseks viia, vaid kirjutab resolutsiooni, mille sisu järgmine: „Palve tagajärjeta jätta. Sarnast keelt, nagu oma palve lõpus Viljandi linnavoli-

kogu juhatus ja liikmed räägivad, ma ei mõista. 31. VIII. 1926. a. J. Teemant, Riigivanem.“ Õhkamismärki järel ei ole. (Vahel hüt ded paremalt poolt: Vaat' kus lõõbib! — Teie olete vale nimetuse andnud sellele arupärimisele, see on riigi maa, mitte linna!) Vahest asutaksite Riigikogus ühe pealkirjanemise asutuse! Mitte pealkiri, — sisu on tähtis.

Austatud härrad! Meie elame, vähemalt põhiseadusest lugedes, demokraatlikus vabariigis. Demokraatliku vabariigi üks põhimõte on see, et võim ei ole koondatud bürokraatliku aparadi kätte, vaid katsutakse teda kõigi võimaluste järgi jagada rahvale. Demokraatia on seal, kus rahvas ise oma asju otsustab. Suurema üksuse juures otsekohest demokraatiat teostada ei saa, aga küsimused, mis kohapeal otsustada võidakse, jäetagu kohapeal otsustada. Niisugune lause, nagu selles protestikirjas, kus midagi rohkem ei ole öeldud, kui „kõige kindlamalt protesteerida“, ei tarvitseks olla põhjuseks, mispärast märgukirja Vabariigi Valitsusele kaalumiseks minna ei saa.

Mul oli võimalus nelja aasta eest enne sõda tutvuneda Tveri semstvo tegevusega ja ma võin öelda, et juba härra Stolõpin'i ajal tarvitati teistsugust keelt, kui siin.

Ma saan Viljandi linna protestist väga hästi aru. Oli tarvis, et linnavolikogu selle vastu võtaks selleks, et poolt võiksid hääletada kõik, kes asjast huvitatud, anti protestikirjale seda võrd mahe toon. — Tveri semstvos olid kadetid suures enamuses ja nad tarvitasid hoopis teravamast keelt.

Kuna siin nüüd tegemist on omavalitsuse üksuse õigustega, missugusel omavalitsuse üksusel on vähemalt kümnetuhast inimest, kuna siin tegemist on küsimusega, mis väga tähtsal määral riivab rahva tervishoidu, kuna siin on tegemist küsimusega, mis eriti sellepärast päevakorral, et meil need haigused, mis levinevad vähese õhu, vähese jalutuskäigu ja vähese toitumise tagajärjel, nimelt tiisikus, suures määral levinema kipuvad, siis on see küsimus väga tähtis. 1925. aasta kevadel asutasid Viljandi arstid tiisikuse vastu võitlemise seltsi. Mul oli juhus sinna kutsutud saada. Ja ma tarvitasin seda juhust, et näidata, et ma ei poolda niisugust asutust, mis omale abinõude soetamiseks korraldab tantsuõhtuid selleks, et ühel või kahel inimesel võimaldada sanatooriumis arstimist. On väga küsitav, kas niisugune võitlemine on tiisikusele kasuks või kahjuks. (J. Holberg, põl: Nüüd läheb teise asja peale üle.) Teie, härra Holberg, vist sügate niisugust kohta, mis Teil kuulata ei luba. Kui Teie järjekindlalt kuu-

laksite, siis peaksite teadma, et ma kõige aja Viljandi rahva tervishoiust kõnelesin. (Vahelhüüe paremalt poolt: Väga ilusti öeldud! Vahelhüüe paremalt poolt.)

Ühest küljest omavalitsuse õiguste kompleks üldse ja teisest küljest rahva tervishoiu küsimused on tähtsad küllalt, et neid tõsiselt võtta, ja kuna sõjamineisteriumil andmeid olla vastuvaidlemiseks, siis on põhjust loota, et Riigikogu suures enamuses selle arupärimise poolt on.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 37 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastuvõetud.

Kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.10 min.

Pärast vaheaja jätkub koosolek kell 12.30 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Juhataja **R. Penno**: Riigikogu koosolek kestab edasi.

12. Vabariigi Valitsuse vastamine L. Johanson'i küsimisele kõlbmaate maade asjus.

Põllutööminister **O. Köster**: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Riigikogu liikme Johanson'i poolt ülestõstetud küsimus on enesest vormi poolest lühike, kuid sisuliselt pikk, nii et ma sellele vastates ei saa piirduda ainult paari sõnaga.

Statistiliste andmete järgi on Eestis soid ja rabu umbes 600.000 hektaari, millest umbes 400.000 hektaari riigi omi. Peale selle on suur hulk metsa-, heina- ja karjamaid, mis liia niiskuse all kannatavad. Nii kui riiklike maaparandustööde talitamine juures toimepandud uurimistel on selgunud, võib lugeda, et kuivatust vajab umbes $\frac{1}{4}$ kogu metsa-, heina- ja karjamaad ja $\frac{1}{10}$ põldudest.

Kuivatust vajav maa-ala oleks järgmine: soid ja rabu umbes 600.000 hektaari, metsa — 200.000 hektaari, heinamaad — 270.000 hektaari, karjamaad — 180.000 hektaari, põldu — 100.000 hektaari, kokku 1.350.000 hektaari.

Maaparandustööde läbiviimisel tuleb tähelepanu juhtida kolme haru peale, need oleksid: pea veejuhete korraldamine, riigi tagavara-soode koloniseerimine ja detail-maaparandustööde toimetamine eramajapidamistes.

Kõigepealt puudutan pea veejuhete korraldamise küsimust. Maakuivatustööd võib edukalt toimetada ainult siis, kui kuivatuse alla kuuluva maa-ala lähedal asub korralik vee vastuvõtja jõgi, või magistraal kaanal. Lameda maapinna tõttu voolavad enamasti kõik jõed Eestis madalates kallastes ja ilma tarvilikkude reguleerimistöödeta on maakuivatust võimalik ette võtta ainult väiksel ulatusel. Samuti puuduvad pea veejuhed soodes kaanali näol. Et sarnaste üldtähtsusega tööde läbiviimine üksikutele maapidajatele sagedasti üle jõu käib, tuleb neid võimalust mööda teha: suuremaid täiesti riigi arvel, vähemaid riigi osalisel toetusel. Kuni sisiaajani on sarnaseid jõgesid ja kaanale kaevatud ja kaevamisel umbes 1.000 kilomeetrit umbes 130.000 hektaari maa-ala huvides, missugused tööd maksavad 160 miljonit marka. Jõgede reguleerimis- ja peakraavide kaevamistööd tulevad veel ette võtta umbes 1.200.000 hektaari maa-ala kuivatamise otstarbel. Umbes 100.000 hektaari maad on seotud Narva jõe, Emajõe jne. süvendustöödega, mis ligikaudse arvestuse järgi maksma läheb umbes 1 miljard marka. Lähimate aastate jooksul on raske neid töid käsi võtta, sest meie praeguse põllumajandusliku edenemise tasapinna juures on otsekohene tasuvus küsitav.

Kõne alla tuleks pea veejuhete korraldamine umbes 1.100.000 hektaari huvides, missugused tööd maksma läheksid ümmarguselt 1.500.000.000 marka. Kui arvesse võtta, et riiklikku toetust ka edaspidi võimalik oleks anda hektaari kohta umbes 1.250 marka, nii nagu sisiaajani. Ehk küll sisiaajani on ette võetud tööd, kus vähema kuludega suuremaid tagajärgi saadi ja tegemata jäid võrdlemisi kulukad tööd, võiks toetuseks endise määra arvata, sest veeühisuste seaduse abil on nüüd võimalik maapidajaid kuivatustööde kuludest osa võtma tõmmata. Kui tahame eeldada, et ka tulevikus riigi celarves iga aasta riiklike maaparandustööde tarvis antakse ligikaudu 50 miljonit marka, siis võiksid sarnased tööd kesta veel umbes 30 aastat. Sarnased tööd võetakse ette eestkätt seal, kus riigi metsade ja maade huvid seda nõuavad, ja eramaade tarvis seal, kus kohapealsed maapidajad vastavate palvekirjadega esinevad, ja nõus on tarvilikku osa kaevamiskuludest oma peale võtma ja kaanali edaspidi korras hoidma. Kui sarnaseid palveid rohkem, kui neid suudetakse rahuldada, siis võetakse tööd ette eestkätt seal, kus väiksema kuluga maaparanduse suhtes võimalik on suuremaid tagajärgi saavutada.

Teiseks — soode koloniseerimise küsimus. Nii kui tähendasin on riigil soid ligi 400 tuhat hektaari. Soode üldpindala, mis eestkätt asu-

miseks kõlbulik, võib arvata umbes 200.000 hektaari peale. Arvestades keskmiselt maad talu peale kuni 20 hektaari, võiksime nimetatud soode arvel luua umbes 10.000 talu. Ühe hektaari soo kuivatamine, juurimine ja külvi-valmis tegemine maksab keskmiselt 25 tuhat marka, kui meie juurde arvame ka maaomaniku töö, nii et kogu 200.000 hektaari kultiveerimine maksaks ligikaudu 5 miljardit marka.

Riigi soode ja soostunud maade väljaandmist kultiveerimise otstarbeks toimetatakse Vabariigi Valitsuse poolt maksmapandud määruse („Riigi Teataja“ nr. 65 — 1921. a.) ja põllutöeministri poolt 20. veebruaril 1922. a. antud juhatuskirja („Riigi Teataja“ nr. 22 — 1922. a.) alusel. Peaasjalikult on antud juurde-õigetena juba olemasolevatele maapidamistele, kuna soosse iseseisvate majapidamiste asutajaid leidub praegusel ajal võrdlemisi vähe. Kuna siiaajani on välja antud umbes 150.000 üksust, millistest iseseisvate majapidamiste asutamiseks umbes 30, keskmise suurusega 25 hektaari.

Seni kui otsekohe kasutamiseks kõlbuliku maa hind odavamana püsib, kui samasugust maad kultiveerimise teel võib saada, ei või soode koloniseerimise küsimus täiel ulatusel päevakorrale tõusta. Tihti on aga siiski soosse asumine kasulik, kui maa ostmine, sest viimane nõuab suuremat esialgset kapitali. Tarvilikkude laenudega, nagu maa parandamiseks, hoonete ehitamiseks, inventari soetamiseks — tuleks soo asunikke varustada esimeses järjekorras ja suuremal määral, et asunikul oma tööjõu ja energia juurdepanemisel võimalik on kohale asuda.

1928. aastast peale on kavatsus alustada soode kartograafilisi töid, et tarvilikke andmeid saada iga üksiku soo väärtuse, kuivatusvõimaluste jne. kohta, mis koloniseerimisel vajalikud. Nende tööde läbiviimisel saab osalt kasutada maahindamisel kogutud andmeid, mis pärast kartograafilisi töid alustatakse pärast hindamise läbiviimist. Kartograafilisi töid võib läbi viia umbes 5 aasta jooksul. Kui kõik tarvilikud andmed soode suhtes kogutud, võib nende koloniseerimise kohta kindlama kava kokku seada. Seni tulevad koloniseerimisele võtta soo-alad, mille kultiveerimiseks kohalikud maapidajad ise soovi avaldavad. Pea veejuhed ja võimaluse järgi tarvilikud juurdepääsu teed tulevad siin korraldada riigi arvel. Tuleb alati tagavaraks hoida üks suurem harva kraavide võrguga kuivatatud riigi soo, kust soosse asujatele võiks maad anda. Käesoleval ajal on sarnaselt ette valmistatud Patsu-Laiküla sood Läänemaal, järjekorras on Kikavere soode kuivatamine Harjumaal ja Laeva sood Tartumaal.

Edasi — maaparandustööd eramajapidamistele. Niisama tähtis, kui riigi tagavarasoode kultiveerimise küsimus, on praegusel ajal maaparanduse soodustamine ja õigetesse rööbastesse juhtimine eramajapidamistele. Nagu tähendasin, antakse eramajapidamistele jõgede reguleerimiseks ja kuivatusmagistraalide kaevamiseks riiklikku toetust sel määral, kui riigikassa seisukord võimaldab. 1926. aastal on riiklikult maaparanduse laenufondist välja antud 50 miljonit marka ja umbes samasuguse summa peale jäid laenusoovijad rahuldumata. Käesoleval ajal ja edaspidi on võimalik maaparanduse otstarbeks laenu saada ka Eesti maapanga summadest.

Et peale selle maaparandajatele asjatundlik tehniline abi kättesaadav oleks, tuleb maapidajate organisatsioonide juures asuvaile maaparanduse büroodele riiklikku toetust anda. Sarnast toetust on antud viimasel ajal umbes 1.500.000 marka aastas ja seda tuleks võimaluse korral ka edaspidi teha. Uurimiste toimetamiseks ja teadmiste levitamiseks maaparanduse alal on toetust antud Eesti sooparanduse seltsile.

Edasi — tööliste küsimus, ühenduses maaparandustöödega. Esmalt magistraalide ja jõgede korraldamisel.

On arvata umbes 20% maapidajate eneste poolt juurdemaksu laenule, nii et 50-miljonilise aastase riigisumma juures satuks tööde peale 60 miljonit, mille järgi tööd võiks leida umbes 1.000 töölisi. Sarnaste tööde juures valitseb viimasel ajal tööliste puudus, sest töö on võrdlemisi raske, ja iga tööline eilähe sinna. Töid võivad saada tööliste koondused ilma tagatisteta ja osalt ka ilma vähempakkumisteta.

Teiseks — detailmaaparandustööde juures leiaks umbes samasugune arv inimesi tööd.

Peale selle nõuaksid intensiivsed majapidamised, kus maaparandustööd läbi viidud, palju rohkem töölisi, kui enne maaparandustööde läbiviimist. Osa töölistest võiks ka ise, pärast seda, kui kraavitamise tööd nende eneste poolt tehtud, soosse asuda ja sarnasel viisil maapidajateks muutuda.

Kui sarnaselt senikestnud maaparandustööd edasi lähevad, võiks aasta kohta ligikaudu 6.000 hektaari enamvähem kultiveeritud maad saada.

13. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i küsimisele ajalehtede lugemise keelu asjus vangimajades.

Kohtuminister **J. Sepp:** Väga austatud Riigikogu liikmed! Riigikogu liikme härra Gustavson'i küsimise peale ajalehtede lugemise keelu kohta vangimajades on mul au järgmist vastata:

1. ja 2. küsimus: „Kas vastab tõele, et kohtuminister on ära keelanud igasuguste poliitiliste ajalehtede lugemise vangimajades?— Kui vastab, siis — millistel motiividel on see sündinud, ja kas kiidab Vabariigi Valitsus kohtuministri säärase sammu heaks?“

Selle peale võin vastata, et see vastab tõele. Keelatud sai see osa perioodiliselt ilmuvast kirjandusest, mis toob hariliku nähtusena päevauudisena enam-vähem põhjalikke teateid kuritööde ilmsikstulemise, nende jälgimise käigu ja saavutatud tulemuste üle. Meie vangimajades ei ole võimalik eeluurimise- või kohtualuseid vange absoluutselt teistest isoleerida, selle tõttu on nemad ajalehtede kaudu alati hästi politsei ja kohtuvõimude tegevusest informeeritud ning suudavad pahatihti kohtuvõimude tööd ja vaeva paraliseerida.

Vabariigi Valitsus on selle sammu tunnistanud otstarbekaks.

Sellega langeb vastus kolmanda küsimise peale ära.

Neljas küsimine: „Kas on Vabariigi Valitsusel andmeid, kuidas ses suhtes kultuurriikides talitatakse?“ — Selle peale võin vastata, et minu kasutada olevate andmete järgi otsustades on muudes riikides, samuti kultuurriikides nagu seda Eestigi, ses suhtes mitmesugune kord maksev. Ja kui härra Gustavson soovib nende andmetega tutvuneda, siis olen mina valmis igal ajal härra Gustavson'ile neid materjale andma asjaga tutvunemiseks. (O. Gustavson, stp: Härra kohtuminister võiks ise neid mõttega lugeda. Isegi okupatsiooniajal kindral Seckendorf'i poolt ei keelatud seda. Härra Teemandi kabinetton esimene, kes seda julgeb teha.)

14. Vabariigi Valitsuse vastamine L. Johanson'i, H. Elisson'i ja M. Adamson'i arupärimisele Laius-Tähtvere riigirentnikkude maarendi asjus. Põllutöominister **O. Köster:** Lugupeetud Riigikogu liikmed! Rkl-te Johanson'i, Elisson'i ja Adamson'i poolt esitatud arupärimise kohta Laius-Tähtvere riigirentnikkude maarendi asjus — on mul järgmist vastata:

Põllutöoministeriumi korraldusel väljarenditud Laius-Tähtvere maad on endised Vene riigi, kroonu, maad. Tähen-datud maade kohta puuduvad põllutöoministeriumil igasugused dokumentaalsed andmed, kuna endiste Vene riigi päralt olevate maade dokumendid kas hävinenud või Venemaale viidud on.

Sarnastel asjaoludel on rendimääramine raske. Tuleb talitada umbkaudsete andmetega. Sellega on ka seletatav, et kummagil rendimääramisel igasugused rendid on võetud.

1920. a. kohtade rendimääramisel aluseks võetud puhaskasurublad on rendimääramise komisjoni poolt välja arvatud. Kuna selajal rendimääramise juhtnöörid puudulikud olid ja esimeses järjekorras lepinguid, olgugi umbkaudsete andmete põhjal, sõlmida tuli, ei olnud võimalik tagant järgi rendimäärasid muuta.

Eelmiste lepingute lõppemisel kerkis uuesti üles rendimääramise küsimus. Andmete puudumisel maa koosseisu kohta määrati kõnealolevate maade rent „Riigi Teatajas“ nr. 97/98 — 1925. a. avaldatud tagavara-heinamaade rendimääramise juhtnööride alusel. Kuna maa üldiselt vilets, siis arvati komisjoni poolt maa-rendiks kõige halvema heinamaa rent. Juhtnööride järgi loetakse sarnase heinamaa saak tiinu pealt kuni 30 puuda heina. Sellest arvatakse rendiks $\frac{1}{10}$ kohaliku heina turuhinna järgi. Laius-Tähtvere kruntidel on heinasaak arvatud läbisegi 30 puuda tiinu pealt ja heinapuuda hinnaks 40 mk. Seega on tiinu rent 120 mk. Võrreldes talukohtade rentidega ei saa öelda, et määratud rent kallis on. Kõnealolevad kohad on 9—16,5 tiinu suured. Nende rent kõigub 1156 ja 1988 marga vahel. Määratud rent on ajutine, ja arvatavasti jõuab põllutöoministerium tuleval aastal kohad planeerimisele võtta, kusjuures vastavate andmete põhjal õige rent välja arvatakse.

Juhataja R. Penno: Palun arupäri-
jaid teatada, kas nad antud vastusega rahul-
datud on.

L. Johanson (stp), kohalt: Teatan,
et vastusega rahuldatud ei ole ja teen ette-
paneku, läbirääkimisi pidada järgmisel arupä-
rimis-koosolekul.

Juhataja R. Penno: (Hääle-
tatakse.) Nähtava enamusega
on ettepanek vastu võetud.

15. Vabariigi Valitsuse vastamine M. Kurt-schinsky, P. Baranin'i, B. Oja' ja A. Schulbach'i arupärimisele läbiotsimise kohta Riigikogu liikme korteris. Kohtuminister **J. Sepp:** Austatud Riigikogu liikmed! Arupärimises ettetoodud esimene küsimine on järgmine: „Kas valitsusel on teada, et ühe Riigikogu liikme juures öösel 12. vastu 13. novembrit s. a. kaitsepolitsei poolt toime on pandud läbiotsimine, mis kestis kella

9 öhtul kuni kella 3 öösel?" Selle peale on vastata järgmist: Läbiotsimine rkl. Grigorjev'i korteris võeti ette 12. novembril 1926. a. ja kestis kella 10.05 kuni 11.45, see on poolteist tundi. See sündis kohtupalati prokuröri teadmisel ja nõusolekul, juures viibis prokuratuuri esitaja.

See aktsioon oli vajalik ja põhjendatud, kuna juurdlusel kogutud andmete põhjal langes rkl. Grigorjev'i peale tõsine kahtlus osavõtmises ühest suuremast salakuulajate organisatsioonist.

Läbiotsimist ei olnud võimalik päeval ette võtta, sest rkl. Grigorjev ei viibinud kodus; seda ei võidud ka järgmise päevani edasi lükata, kuna samal päeval, see on 12. novembril toimetati juba läbiotsimisi teiste asjaosaliste juures, ka nende vangistamisi, mis rkl. Grigorjev'ile teatavaks võis saada ja teda tõugata süüteo jälgede hävitamisele öö kestel.

Läbiotsimine on toimetatud põhiseaduse § 10 ja kr. kp. s. §§ 259. ja 363. põhjal ja korras.

Pärast läbiotsimise lõpetamist toimetati rkl. Grigorjev'i ülekuulamist tema nõusolekul ja koha peal, mis kestis umbes kella 2-ni.

Süüteoasjas, millega ühenduses ka kõnesolev läbiotsimine ette võeti, on kohtu-uurija määrusega 24. nov. 1926. a. süüalustena vastutusele võetud kokku 30 isikut, nende hulgas ka rkl. Grigorjev; neid süüdistatakse u. n. s. § 111¹ ja 129 pt. ettenähtud rasketes kuritegudes, eriti rkl. Grigorjev'it veel § 129¹ järgi. Vahialla on võetud 17 isikut.

Järgmised, teine ja kolmas küsimus arupärimises: „2. Kuidas mõtleb valitsus kooskõlastada sarnast asjaolu rahvaesitaja puutumatusega?

3. Kuidas on võimalik niisuguse olukorra juures alal hoida Riigikogu liikmete ja Riigikogu väärilikkust, kelle prestiihi kahtlemata alandab võimude sarnane tegevus?“

Nagu eelmisest selgus, on kohtuvõimud jõudnud veendumusele, et rkl. Grigorjev on süüteo korda saatnud; muidugi otsustab küsimuse lõpulikult kohus, kuid juba senine tulemus näitab, et läbiotsimine oli õigustatud.

Rippumata sellest arvan mina, et valitsus ja kohtuvõimud ei saa ega teatavatel tingimustel tohigi rahvasaadiku puutumatus rohkem respektierida, kui seda määrab põhiseadus.

Põhiseaduse §§ 48—50 määravad soodustused, mis on vajalikuks tunnustatud rahvasaadiku ülesannete vabaks teostamiseks, kuid peale selle põhiseadus muid eesõigusi rahvasaadikule ei anna, eriti tuleb neid §§ 6. ja 10. jõul lugeda üheõiguslikkudeks teiste kodanikkudega korteri puutumatuses suhtes.

Juhataja **R. Penno**: Palun arupärijaid teatada, kas nad Vabariigi Valitsuse vastusega rahuldatud on.

P. Baranin (vn): Ответом министра юстиции наша фракция не удовлетворена и просит на одном из следующих заседаний открыть переговоры.

Juhataja **R. Penno**: Arupärijad on teatanud, et nemad kohtuministri vastusega rahuldatud ei ole ja teevad ettepaneku, läbi-rääkimisi pidada ühel järgmistest arupärimiskoosolekutest. (Hääl etatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

16. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul O. Gustavson'i, L. Johanson'i, A. Vommi ja K. Ast'i arupärimisele koguduste ja konsistoriumi arhiivide ülemise asjus.

A. Sternfeldt (krst): Mis puutub käesoleva küsimuse juriidilise külge, siis on selle peale juba lugupeetud siseministri kohustetäitja vastanud. Et niisugune küsimus esitati sarnase tähtsa seaduse puhul, nagu seda on perekonnaseisu seadus, on loomulik ja arusaadav, kuna see mitte ainult endiste registreerijate — kirikuõpetajate, vaid ka uute perekonnaseisu ametnikkude keskel arusaamatusi on tekitanud.

Mis puutub arupärimise põhjendusse, mis härra Gustavson'i poolt ette toodud, siis paistab iseäralik olevat küsimise viis. Arupärijad on nähtavasti pööranud rohkem kristliku rahvaerakonna rühma esitajate, kui siseministri enese poole. Sellepärast olen sunnitud mõne sõnaga nende põhjenduste peale vastama, sest need on öieti niisugused, mis võõriti mõistmises ja arusaamatuses esile toodud. Need põhjendused olid kaheksugused: ühelt poolt toodi ette pühakiri ja teiselt poolt mammonaküsimus.

Mis puutub pühakirja, siis ei ole perekonnaseisu seaduse aluseks võetud pühakiri, sellepärast ei ole ka arupärijal mõtet — Riigikogu kõnetoolilt pühakirja ja kiriku lauluraamatu tsitaate sel puhul mõnitada. Härra Gustavson algas Simsoniga, rääkis Kiideonist, Hiiobist ja viimaks kuidas Paulusest olla saanud Saulus — ja sedagi võõriti. Lubage küsida, mis mõte on sarnaste põhjendustega arupärimise juures Riigikogus esile tulla, kas kiriku või vaimulikkude pärast? Kirikuõpetajaid on meie ev. lut.-kogudustes ainult 126, preestreid umbes 135. Ma ei usu, et härra Gustavson'il mõtet oleks niisuguse väikese rühma vastu sarnaste põh-

jendustega välja astuda. Arvan siin oli midagi muud aluseks ja nimelt see, et rahvasaadik tahtis enesele võimaluse võtta Riigikogus avalikult ristiusk mõnitada ja teotada. Usk on paratamatu rahva hingeelu nähtus. Arupärijail peaks ometi teada olema, et moodne ilm ammu sellelt seisukohalt taganenud on ja usu asjus arusaamisele tulnud, et niisuguste võtetega ei ole mõtet üles astuda. Mul ei ole põhjust eriliselt ristiusk kaitse alla võtta, sest ristiusk seisab ise oma tõe eest ja temal on suuremaid vastaseid ja vaenlasi olnud, kui härra Gustavson. Luban ainult alla kriipsutada, et Riigikogu liige tahab avalikult selle rahva usku mõnitada ja teotada, kes teda siia valinud on. Arupärija võib ainult õnne tänada, et tema buddha- või muhamediusu maal ei ela, sest seal võiks inimesel, kes nii usu vastu astub, halvasti minna. Kui arupärija veel edaspidi hakkab pühakirja lugema, siis soovitan lugeda temal, kes siin pühakirja eriteadlasena esineb, tähelepanelikult Apostli tegude raamatul 9. peatükki, kus üks mees turtsus vihast ristiinimeste vastu, kuid pärast ristiinimeseks sai. See peaks seda härrat manitsema tagasihoidlikum olla niisuguste avaldustega.

Teine asi, mis läbirääkimistes kui ka arupärimises põhjendusena välja paistis, oli usuvastaste vana ja väsinud ratsahobune - mammonaküsimus. Arupärija härra Gustavson tähendas, et kirikul olla ainukeseks sihiks mammonakogumine. Arupärija on kindlas arvamises, nagu ta tähendas, et kirikul on ainult üks-ainuke siht — mammonakogumine, ja ta ütles sõna-sõnalt: „oleks küll seitsmes maailma ime, kui vaimulik midagi teeks ilma selleta, mida koi ega rooste ei riku.“ Minul on palju tegemist olnud mitmesuguste usuvastastega, kuid niisuguseid keskajalisi vaateid usu ja kiriku peale ei ole ma mujal kuulnud, nagu siin ette kanti. Siin ei ole midagi imestada, sest arupärijad seisavad eemal meie rahvakirikust ja usuelust. Sellepärast tarvitav juhust, et neile teisest küljest seisukohta näidata.

Meie teame, et seda kirikut, mille vastu siin võideldakse, ei ole enam 1917. a. saadik, vaid meil on vaba rahvakirik. See organisatsioon on laialisemal demokraatlikul alusel, kui meie riigi organisatsioon. Viimases ei tule terve rahvas kokku asju otsustama. Kirikus tuleb aga iga aasta kokku täiskogu, kus kõik küsimused otsustatakse, ja kus iga inimene saab oma arvamisi avaldada ja kiriku ellu puutuvaid asju otsustada. Samas täiskogus, kui see teile teadmata, on ka neid inimesi, keda teie tahate esitada. Nad tulevad kokku, määravad ära eelarve, valivad õpetajad, kirikuametnikud, määravad ära kõik maksud, mis teatud aasta jooksul tulevad kogudusele maksta.

Minu teades ei ole meil ühtki kogudust, kus ametikandjal-vaimulikul, köstril või teistel kiriku võimukandjail oleks rahalistes asjades niisugune imeline muinasjutumaa, kus nad oma äranägemise järgi vabalt võivad toimida. Rahval on iga-aastase täiskogu kaudu alati võimalik kontrollida neid andmeid ja sisetulekuid, mis koguduses on olnud, ja kui nüüd täiskogu on niisuguse otsuse teinud, nagu siin nendest arupärimise-andmetest näha, et iga tunnistuse pealt teatud maks läheb kirikukassasse või antakse tunnistused hinnata, aga antakse kiriku liikmekaardi ettenäitamist, siis mis õigusega tullakse siin nõudma, et õpetaja, kes tegelikult koguduse asjaajaja on, peab selle tegemata jätma?

Need arved on õieti tüübilised, mis siin arupärijad Türi ja Risti koguduste kohta esile toovad. Siin on koguduse täiskogu või nõukogu otsus: nendelt, kes kogudusest lahkuvad või teise kogudusse üle lähevad, tulevad teatud liikmemaksud sisse nõuda. Õpetaja, kui tegelik koguduse asjaajaja, on sunnitud igal niisugusel juhtumisel koguduse liikmetele meelde tuletama, et tal nõnda ja nõnda palju kogudusele võlga on tasuda. See on meie, Eesti ev.-lut. kogudustes, apostliku õiguse kogudustes nõnda ja isegi Pühavaimu koguduses ei ole see teisiti. Kes kogudusest lahkub, ja lahkujaks loetakse igauks, kes ainult kodanlikult oma perekonnaseisu registreerib, sellelt nõuab kogudus tema liikmemaksu võlgade tasumist. Iga aus inimene teeb seda isenesest, ja ma usun, kui härra Gustavson ise kogudusest lahkus, ei jätnud ka tema oma maksusid õiendamata, nõndapalju oli tal ometi lugupidamist oma koguduse vastu. Türi koguduse õpetaja tuletab omas arves seda kohust koguduse liikmele meelde, ja õpetaja Schwarz ütleb väga jultsti: „See on teie aukohus, ainult nende aastate eest, kus teie palka ei saanud, või teil teenistust ei olnud, olete tähendatud kohustusest vabastatud.“ Koguduse täiskogu otsuse põhjal ei saa õpetaja neil juhtumistel kirikutähte ilma liikmemaksu õiendamata välja anda, sest vastasel korral nõuab revisjonikomisjon temalt eneselt need summad sisse.

Kes seda vaesuse pärast ei suuda, neid vabastab küll iga koguduse juhatus ja nõukogu, kellele maksude korraldus kuulub, ilma iga-aastase vaesusetunnistusega. Iga kogudus vabastab heameelega maksudest isikuid, kes seda tööpoolest maksta ei suuda, aga seda ei saa kirikuõpetaja ükski teha. Härra Gustavson võiks neilt inimestelt, kes oma koguduse arved siit Riigikogu kõnetoolilt „jäädvustada“ laskida, küsida, kas nad on tõesti vaesuse pärast liikmemaksust vabastamist palunud ja neile ei ole seda lubatud? Mis õigusega nõuavad

elujõulised noored inimesed enesele kingitust ja armuandi kogudustelt? Iga kogudus vabastab vaesed heameelega maksudest, sest kogudused on meie riigis kõigesuuremad vaeste hoolekandeesutused. Armastuse- ja hoolekandetöö on meie ristikoguduse suurem ja tähtsam ülesanne, sellepärast on igal kogudusel oma vaestehoolekanne. Näiteks peab meie Tallinna Jaani kogudus üleval vanadekodu, kus kuni 110 vanakest ja vaest peavarju leiavad, ja kogudus annetab seks vabatahtlikult iga aasta üle ühe miljoni marga. Peale selle hoolitsetakse igakuulise toetusega väljaspool vanadekodu olevate vaeste eest, kellele kuni 500 marka kuus toetust antakse. Evangeeliumi-luteri koguduste vabatahtlikkude annetuste summa on olnud 1923. a. 12.423.994 marka, 1924. a. oli see summa 14.760.732 marka. Peale selle Kreeka-õigeusu koguduste annetused, mille kohta täpseid andmeid ei ole, aga ma usun igatahes, et see summa ka väike ei olnud. Peale selle annavad kogudused iga aasta umbes üle 10 miljoni koguduste hoonete remonteerimise otstarbeks jne. Tegelikult on need kogudused rohkem andnud, kui need summad siin näitavad, sest igal kogudusel on veel hulk vaeseid, keda kogudus üleval peab pidama. Ma küsiks, miks peaks elujõulistele noortele inimestele toetust andma ja neid maksust vabastama, mis nad anda võivad, ja ma ei saa aru, miks tahetakse siit, kust just niisuguseid ettevõtteid ja asutusi peaks toetama, seda halvata ja koguduse liikmeid niisuguste võtete abil mammonaga kirikust eemale peletada. Ma pean ütleva, et see ei aita ka, sest need, kes neid summasid maksavad, teevad seda heameelega ja teavad väga hästi, kuhu nende annetused lähevad. Mina saan küll rahvasaadiku kohustest nii aru, et nemad just peaksid kõike seda toetama, mis rahva elu edendab, aga mitte tulema keskajalise mammonaküsimuse hirmuga mõju avaldama. Ma võin küll näiteid tuua selle kohta, kuidas kirikuõpetajal ja preestril ühtki päeva mööda ei lähe, kus temal mõnele vaesele inimesele midagi tasuta teha ei tuleks. Seda asja ei maksaks siin küll ette tuua, sest see on igapäevane südametunnistuse küsimus, ja mina loen seda oma ja teiste vaimulikkude kohuseks, vaeseid aidata, aga ma olen sunnitud siin siiski veel uuesti toonitama, et igäüks meist seda heameelega oma kristlikuks ülesandeks peab ja täidab. Nõudma aga tulla, et kirikuõpetajad peaksid palgata teenima, minu arusaamise järgi on see samasugune nõudmine, kui et siin arupärijad rahvasaadiku tööd palgata teeksid. Ometi, nagu teada, kui see küsimus arutamisel oli, just pahempoolsed olid selle vastu. (L. J o h a n s o n, stp: See ei ole õige! A. A n d e r k o p p, tõer: V ä h e m a l t T e i l e i

maksaks valet rääkida.) Ma ei räägi valet, ma olen seda ajalehest lugenud. Ma ei olnud selajal Riigikogus. Igatahes ütlen, et niisuguste ülesannetega ja niisuguste tõendustega on asjata siin üles astuda. Võite konsistooriumist järele pärida, kui suur see palk on, mis õpetajad saavad. Ma võin oma äranägemise järgi öelda, et nüüd, kus ma Riigikogu liige olen, minu palk palju kõrgem on, kui see, mida ma oma vaimulikus ametis saan. Kuid need õpetajad, kes maal elavad, nende palk on sagedasti poole väiksem Riigikogu liikme palgast. Sellepärast, kui üks Riigikogu liige, kes ise rohkem saab, tõendama hakkab, et vaimulikud suurt palka saavad, siis on see täiesti üleaarne ja asjata.

Mis puutub küsimusse enesesse, nimelt registratsioonisse, siis on tähendatud, et kirikuõpetajad olla tõrkunud vaimuliku ametikohuseid enese peale võtmast aineliste huvide pärast. Valitsus olla konsistooriumiga kokku leppinud, ja nüüd ei tahta vaimulikud seda ametit vastu võtta. Kui selles eluvõõras seaduses räägitakse, et vaimulikud võivad ametnikkudeks hakata, siis vist tahetakse, et õpetajad selle ameti enese peale võttes oleksid pidanud tulema ja ütleva: „Meie täname sind alandlikult, et sa lubad meid selle töö ära teha, mis omavalitsustele miljoneid maksma läheb“. Minu teada on iga vaimulik kui ka vallasekretärid ja teised, kel selle seadusega on tegemist olnud, avalikult kongressidel tunnistanud, et see seadus on teoreetiline, ta on eluvõõras, ta on tehtud roheline laua taga väljamaa shablooni järgi, kusjuures meie maa olu ja seisukorda ei ole silmas peetud. Mujal riikides asuvad need perekonnaseisu ametid küll küla-des, ja seal on see inimestele kättesaadav. Meil aga, nagu teada, asuvad vallamajad 6—10 versta kaugusel ja kirikud isegi 12—18 versta kaugusel. Kõneallosel seadus ei ole seda tahtnud silmas pidada. Õigusega kirjutab üks omavalitsuse tegelane juulikuu „Maaomavalitsuses“, et vaimulikud on „seda tuhat korda lihtsamal kujul aastasadasid seni korralikult ja maksuta toimetanud“. Ma võin puhta südametunnistusega öelda, et mul ei ole selle seaduse vastu mingit vaenu, kuid seadusandlikult seisukohalt vaadates on ta nii valmistatud, et tema teostamine raske. Arusaamatu on, mispärast just perekonna registreerimine nii keeruliseks on tehtud, mis palju lihtsamal kujul võimalik teostada. Kui rkl. härra Talmeister ette tõi, et perekonna registreerimist ei või jätta kogudustele sellepärast, et nad halvasti on seda teinud, siis selle kohta võin öelda, et vaimulikud olid alati huvitatud kiriklikkude raamatute pidamisest. Kuna nad olid eluksajaks valitud ja nende raa-

matutega eluaeg ühenduses, siis olid nad ka sellest huvitatud, et need hästi saaksid peetud. Need eksijuhtumised aga, mis arupärimises ette on toodud, on üksikud juhtumised, kus ei ole neid raamatuid hästi peetud, ja neid üksikuid juhtumisi võib kontrollida.

Mis puutub aga praegusesse perekonnaseisu seadusesse, siis võin tõendada, et selle järgi on palju kergem asju segi ajada. Selle seaduse põhjal tehakse sissekandmisi isikutunnistuste järgi. Suurem osa isikutunnistusi on aga välja antud lihtsalt inimese enese poolt öeldud andmete põhjal. Mul on näiteks mitu juhtumist ette tulnud, kus pruut on ennast 3—5 aastat isikutunnistusel nooremaks teinud. Ei tarvitse prohvet olla, kui ütlen, et need raamatud, mis nüüd peetakse, on pahemad täpsete andmete suhtes.

Kui keeruliseks kujuneb registreerimine selle seaduse järgi, nimelt abielu registreerimine, lelle kohta kirjutab üks perekonnaseisu vaimulik-ametnik järgmist. See ametnik kirjutab, kui palju peab kirjutama ja korraldama uue korra järgi ühe abielluastumise puhul. Valmis peab kirjutama: 1) abiellumissoovi teatelehe, 2) kuulutuse väljapanemiseks oma ametitoas, 3) kuulutuse väljapanemiseks vallamajas, 4) kuulutuse väljapanemiseks seal, kus teise poole perekonnakirju peetakse, 5) ta kannab pruutpaari koguduse kihlatute raamatusse, 6) teeb märkuse kantliraamatusse kirikus kuulutamiseks, 7) kirjutab teise poole koguduse õpetajale, et temagi 8) pruutpaari kihlatute raamatusse kannaks, 9) kantlist kuulutaks ja 10) tagajärgedest temale teataks. Siis alles võib ametnik-vaimulik asuda abielu registreerimisele.

Ametnik-vaimulik peab täitma 2 suurt lehekülge trükitud vormulaari oma abieluregistri, 2 suurt lehekülge vallamaja registri jaoks, kaks suurt lehekülge siseministeeriumi jaoks. Peale selle saadab ta needsamad andmed ja isegi rohkem statistika keskbüroole. Ta teeb märkuse oma registri tähestikku, ja samuti siseministeeriumi jaoks, ning kannab laulatuse koguduse laulatute raamatusse, teeb selle üle märkuse kihlatute raamatusse, niisama personaalraamatusse pruudi nime juurde, keda ta siis uue nime alla mehe juurde kannab. Laulatute raamatu ärakiri saadetakse konsistooriumi. Vallaametnik registreerib abielu saadud akti põhjal ja teatab sellest ametnik-vaimulikule, kes selle üle oma abieluregistris ja ka siseministeeriumi ärakirjas märkuse teeb.

Nõnda loeb see ametnik üles, et iga abielluastumine kirjutatakse üles 56 korda, kuna endisel ajal kirjutati sisse ainult 12 korda ja tehti selleks otstarbeks ainult üksainus lehekülg. Sünnimine kirjutatakse üles 18 korda ja surmajuhtumine 15 korda.

Kui öeldakse, et siin on mingisugune oma-huvi, siis ei saa ma sellest sugugi aru, vaid seadus on tõesti niisugusena paberile pandud, et ta raskendab vaimulikule-ametnikule registreerimist.

Edasi peatun tunnistajate juures. Ristimise juures nõutakse tunnistajat. Ma olen ise statistika keskbüroos käinud tunnistamas lapse sünnimist. Kust teab aga tunnistaja, kas on laps poeg- või tütarlaps. Tunnistaja ei või puhta südametunnistusega öelda, kas on tegemist poeg- või tütarlapsena. Mu ametivend Tallmeister tõi ette, et kord ristimisel on poeglaps tütarlapseks arvatud. Peab ütlema, et käesoleva korra juures võib samuti juhtuda. (V a h e l h ü e O. G u s t a v s o n'i, stp poolt.) Kirikliku registreerimise juures on laps ise asja tõenduseks ja peale selle on seal vaderid juures. (O. G u s t a v s o n'i, stp v a h e l h ü e.) Sellepärast on seal harilikult terve perekond koos.

Mis veel registratsiooni raskustesse puutub, siis on üheks takistuseks registreerimise juures veel see, et kõik numbrid kirjutatakse tähtedega. Ühtki aastat, kuupäeva, kellaega ja minutit ei kirjutata arvudega, vaid tähtedega. Suurtes pankades raamatupidamise juures tarvitatakse numbrid, aga siin ei või numbreid tarvitada. Olgu et andmed lapse kohta tähtedega kirjutatakse, selle vastu ma ei ole, aga et vanemate kohta käivad andmed saavad tähtedega kirja pandud, sellest ma küll aru ei saa. (S a g e d a d v a h e l h ü e d e d.) Mina ei tea, kuidas teeb seda minu ametivend Tallmeister.

Samuti nõutakse lastevanemate sünnikohta, kuid igakord ei tea vanemad seda. (N a e r p a h e m a l t p o o l t.) Ärge naerge. Tihti peale ütleb mõni inimene, et ta on sündinud Petserimaal, aga Petserimaal on ometi vallad jne.

Üks ütles, et ta olla Poolamaal sündinud, aga ega ma ei või teada, kus linnas, või külas, nõnda et väga tihti teavad inimesed küll ainult, kus maal nad on sündinud, kuna kihelkonda ja sünnikohta sagedasti ei mäleta.

Ma küsin, mis mõte oleks olnud, kui vaimulikud, kes aastasade jooksul on registreerinud, nõnda suure hurraaga oleksid selle seaduse vastu võtnud ja ise seda teostama hakanud, mida nad eluliseks ja otstarbekohaseks ei oleks pidanud. Ja kui siis mõned nendest, kes ennast olid registreerimiseks üles andnud, nägid seda suurt raamatuvirna, mis neile kätte saadeti, astusid tagasi, nõnda et neid tuli selleks sundima hakata. Üldse ei ole evangeeliumi-luteriusu põhimõtte järgi kirikul tarvis niisugust registreerimist ja ta jätab selle heameelega riigi hooleks. Ka Luther on oma abi-

elu registreerinud enne ilmalikult. Registreerimine, see ei ole kiriku kohus. (V a h e l h ü ü e.) Lubage, ma räägin, mispärast kirik siiski registreerima hakkas.

Kuna suur osa meie rahvast kuulub kirikusse — ainult väikene osa seisab väljaspool kirikut — ja kuna kirik tahab vastu tulla inimestele, et kergemaks teha registreerimist, et inimestel ei tarvitseks mitmes kohas käia, kirik tahab rahvale vastu tulla, et ta ühes kohas oma ametitalitused võiks ära õiendada, kui see koguduse liikmete soov on. Meie, Tallinna Jaani koguduse õpetajad, palusime kogudust seda otsustada, ja koguduse juhatus on võtnud seisukoha ja ütles, et on kuulda, et inimesed soovivad seda. Meie võtsime selle ülesande siis heameelega oma peale, meie ei tee sellest küsimust. Aga meie võtame selle vastu, kui ühe pahe, mida võimalik on parandada, sest ei ole niisugust seadust, mida ühte või teist viisi ei võiks parandada. Mõned asjad, mis instruksioonides on keeruliseks tehtud, võib ka teisiti teha, — sellega ei taha ma öelda, et seadusest ei peaks kinni peetama.

Sellepärast oli ühtlasi rahvamajanduslikult küljest palju õiglasem, et siseministeeriumi läbirääkimistel koguduste esitajatega teatud resultaat on olnud. (V a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l.) Mis selles siis katki on, miks selleks on niisugust kära vaja teha, niisuguste süüdistustega kiriku vastu tulla. Ja kui omavalitsused on hakanud nõudma valitsuselt summasid selle seaduse teostamiseks, siis on neil selleks täielik õigus. Igaüks, kes omavalitsuse eelarveid tunneb, teab, et neil ei ole kerge summasid leida, aga tahes või tahtmata toob see seadus väljaminekuid.

Ka kogudused ei saa ilma kuludeta läbi. Eriti linnakogudustes on tingimata uued kantseleijõud tarvitlikud ja peaaegu igal pool on uued ametnikud juurde võetud. Et ev.-lut. kogudused, eriti Tallinna linna koguduste juhatused nõus on uute ametnikkude palku koguduse kanda võtma ja siseministri ja piiskopi läbirääkimistel teatud kokkuleppele seaduse instruksioonide asjus on jõutud, on Tallinna õpetajad nõus seda ülesannet — registreerimisametniku kohuseid — oma peale võtma. Sellega võin ma Tallinna linnavalitsusele kui ka teistele omavalitsustele, kus kirikud registreerimise eneste peale võtnud, õnne soovida, sest omavalitsuste väljaminekud jäävad vähemaks. Nii võib iga omavalitsus oma büroo kokku tõmmata. Aga koguduste õpetajad, kes selle töö enese peale võtavad, näeksid heameelega, et need summad, mis nüüd omavalitsustel üle jäävad, antaks vaestele inimestele ja töötavatele abiandmiseks ja toetuseks. Nüüd, kus kirik on oma peale võtnud selle

ülesande, siis ei ole kellelgi selle vastu midagi, ja see oleks ka meie kõigi soov, kui need summad läheksid palju paremate ja ilusamate ülesannete täitmiseks, kui uue paberiuputuse loomiseks.

Haridusminister J. Lattik: Väga lugupeetud rahvaesitajad! Läbirääkimised käesoleva arupärimise juures on jõudnud sellesse järku, kus vastav minister, kelle vastu arupärimine sihitud, on enam-vähem kõrvale jäetud. Ta on pealtvaataja osas, tema on kaks korda arupärimise puhul rääkinud, küsimuse ära seletanud ja näidanud, et see, mis siseministeerium on teinud, oli tarvitlik. Ei saanud ju nii suurt seadust ellu viia, ilma et ei oleks ühe või teise küsimuse juures selgust muretsetud, hulkade küsimiste peale vastatud, mis siseministeeriumile ette pandud. Veel näitas minister, et ta ei oleks tahtnud tarvitada jõudu, sundides kohtuteel. Kuna küsimus lahendatud, tõi tema ette andmeid, et vaimulikud on astunud perekonnaseisu ametnikkudeks, nende arv on kasvanud ja kasvab veelgi. Nagu tähendasin, ei ole siseministri vastus arupärijaid rahuldada suutnud, — oli tarvis seletada, kui võrd koguduste ametnikud on saboteerinud ja kui võrd vaimulikud olla omakasupüüdjad. Üks minu eelkõnelejatest ei rääkinud siin ei perekonnaseisu ametnikkudest, ei arhiivide ülevõtmisest, — ta tuli siia kõnetooli usuasjade seletajana. Kui härra Gustavson siin esines evangeeliumi-luteriusu tundjana, siis oli härra Jõeäär õigeusu asjade tundja. (V a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l.) Võib olla, on siin peale nende härrade ka teisi eriteadajaid olemas. Ka ei rääkinud kõneleja seadusest, kas arhiivide ülevõtmine õigel ajal on sündinud või ei ole seda — vaid tema tahtis efekti luua, kuidas kirikutalude katused läbi jooksevad, kuidas kiriku varanduste eest hoolt ei kantavat jne.

Alati, kui vaimulikuleseisusele etteheiteid tehakse, et tema elus kõik tasu eest teeb, siis peaksid selleks kindlad andmed olema. Need etteheited peaksid tooma näitena vaimulikkude palgad, ja kui see tõesti siis üleliigselt suur oleks, siis tulla ja öelda, — vaadake, see on korruptsioon, see on nõõrimine. Veel tõi üks minu eelkõnelejatest, härra Jõeäär, faktina ette ühe Saaremaa preestri, kes olla paremini talitanud, kui õpetajad. Kui kõneleja sealt pärit on, siis peaks ta ka teadma, mul on andmed praegu käepärast, kui palju see preester ja kuipalju õpetajad palka saavad. Mõhus ei ole praegu õpetajat olemas, aga palk, mis on määratud, on 14.000—15.000 marka aastas. Siis on preestrid olemas, kelle käest ära võeti tema väikene maalapikene, kellel

teist ülespidamise võimalust ei olnud, kui läks veovoormeheks, — see oli vist Väandras. Oli preester minu oma kihelkonnas, Viljandis, kelle vana isa kraavi ääres lehma söötmas käis. Maad preestril ei olnud, palka sai ta 1.000 marka kuus, elatada püüdes ennast kooliõpetaja ametist.

Kui teie võtaksite vaevaks ja vaataksite, missugust palka luteri õpetajad saavad. Siin teatakse kõneleda sellest, et õpetajad liikmemaksust endid elatada, ja härra Gustavson kõneles, et õpetajad isegi surnute käest liikmemaksu võtaksid, kui see ainult võimalik oleks. Liikmemaksust ei ela õpetajad, vaid see läheb kirikukassasse. Õpetaja on sageli vahemeheks, tema võtab liikmemaksu vastu. Näiteks ka minu kantselei peale on pandud liikmemaksu võtmine, mida praegu minu asetäitja seal sisse nõuab. See on üle terve riigi teada, ja ometi tuleb siin parlamendi liige ja seletab, kui hirmsasti vaimulikeisus meie rahvast koorib. Võtke andmed: Kõpu õpetaja, kes saab palka ainult 5.000 marka kuus, see on terve ta palk. On õpetajaid, kes kuni 7.000 marka kuus saavad ja pennigi ei ole temal kuskilt enam saada. Ma näitasin ka, kuidas 70-aastane rauk harib põldu oma kätega, ja teie seletate, et teie teete ainult nende masside kasuks, kes elavad viletsas ja raskes seisukorras. Mida rohkem teie kirikult võtate, seda raskemaks teete seisukorra neile, kes kirikut tarvitavad. Ka teie hääletajad tarvitavad, ja nad on sunnitud kulusid kandma. Ma võin teile öelda oma koguduse kohta, et seal just tööliste mass suure arvus koguduse liikmed on, kes oma liikmemaksu 100—150 marka väga korralikult tasub. (O. Gustavson, stp: Kui ei maksaks, siis ei võta Teie tütart leeri!) Ja kui õpetaja muidu ei võta tütart leeri, siis on see kiriku sisemine asi, sellega ei ole teil tegemist, teil, kes teie seletate, et teil pole kirikut tarvis. Aga kui teistel kodanikkudel siiski on kirikut tarvis, siis peavad nad ka oma kohustused kiriku vastu täitma, oma liikmemaksu ära maksma.

Härrad Riigikogu liikmed! Kui teie tahate õiglasel olla ja ei taha ühte haritlaste liiki halvaks teha ja teisi heaks, siis peate ühe mõõdupuuga mõõtma kõiki. Teie ei või seletama tulla, et õigeusu preester, kes saab 1.000 marka kuus või luteriusu õpetaja, kes saab 5.000 marka kuus, saavad liiga palju, et nad kogudust nõörivad oma palgaga. Seadke kõrvu need palgad teiste haritlaste palkadega, vaadake, mida praegu üks jurist palka saab, vaadake, mida teie ise palka saate, ja ma võin julgesti öelda, et üks Riigikogu liige saab 10 korda nii palju tasu, kui õigeusu preester, ja viis korda nii palju, kui luteriusu õpetaja. Sellepärast

jätke järele sarnane mõnitamine ja ärge püüdke seletada, et õpetaja see on omakasupüüdja, see on koguduse nõõrija. Ärge tulge ka välja avalikult sellega, et kiriku järele ei ole vajadust, et kirikut ei tarvitata, see ei ole tõsi. Kirikut tarvitatakse praegu niisama nagu ennegi, ja iga korralik koguduse liige maksab oma maksud heameelega ja korralikult, kui tema kirikut tarvitab. Aga nüüd toote teie välja ühe kange mehe, August Kraav oli vist tema nimi, see kuulus kangelane, kes Türi õpetajale ei maksa, ja ütlete, et vaadake, kus on kange mees, ei maksnud, aga sai tunnistuse, jäi veel margagi võlgu. Kas see on siis üks igapidi korralik inimene? Kõik koguduse liikmed, kes kirikut tarvitavad, kannavad ka teatud kohustused kiriku vastu, ja kui kogudus nõuab nende kohustuste täitmist, mis on selles siis ebakohast? Öelda, et kogudus vaeseid nõõrib, selleks pole teil küll ühtki õigust. Teie ei ole need õiged vaeste inimeste kaitsjad, sest just teie hoolitsete omakasu eest kõige rohkem. Vist oli härra Ast see, kes ütles, et kui koguduse maid vähendada 25 hektaari võrra, et siis see tuleb üldsusele kasuks. See on igatahes ka omasugune ajalooline ütetus. Tähendab, kogudus, tema ei ole üldsus, aga kui üks inimene Teie rühmast saab 25 hektaari maad, siis oleks tema kogu see üldsus. Öelda, et Teie võtate koguduse käest maad ja annate selle ühele sotsile, talitades üldsuse huvides — noh, mu härrad, mis te veel tahate. Kas siis sots on üldsus? Aga kogudus, see ei ole üldsus, kogudus, kuhu on koondunud hulk inimesi, kellel on juhatus, eestseisus, kes hoolitseb vaeste eest, see ei ole midagi! (V a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t.) Härra Ast ütles siin, et see on üldsuse huvides, kui koguduste maad ära võetakse. (J. Vain, stp: Meie võtame riigi käest.) Kelle käest teie võtate selle maa? Viljandi koguduse käest! See ei ole teie maa, see on Viljandi koguduse maa. Küll on aga teie amet võtta ja jagada — seda teie oskate!

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui mina praegu sarnaseid asju ette toon, siis seda sellepärast, et teie tahate teatud klassi, teatud haritlaste osa, meie vaimulikkude kohta, ühe kitsa korporatsiooni kohta igasugu laimu välja laotada. Tahate välja paista lasta, et nendel muud tööd ei ole, kui liiakasuvõtmine, pressimine, kurnamine jne. jne. Teie ei taha seda korporatsiooni tunnustada, teie nende tööd ei tarvita. Teie võite ju öelda, et teil ei ole tarvis seda ennastsalgavat tööd, mis meie vaimulikud teevad, aga teil ei ole siis ka õigust öelda neile, kes kirikut tarvitavad, sellele suurele enamusele meie rahvast, et nende teiste töö on ainult petmine, liiakasuvõtmine ja muud sarnast. Kui Teie läheksite ja vaataksite, kui-

das koguduste õpetajatel tööd on, kuidas seal tegutsetakse, kuidas seal muretsetakse vaeste eest, kuidas seal koguduse liikmetele nõu antakse, ametitalitusi tehakse, kui teie näeksite, kuidas seal elu keeb, ja kui teietahaksite õiglane olla, siis teie nii ei räägiks. Aga ma pean küsima, missuguseid ohvrid olete teie siis rahva heaks toonud, kes teie nii karedad olete teisi süüdistama, mida olete teie rahva heaks ära teinud? On teil aimu rahva kohustustest ja vajadustest? Mina, kes mina ühtejärgi rahvaga kokku puutun, kes ise seda tööd teinud, võin kinnitada, et meie kogudused vaeste heaks palju rohkem on ära teinud, kui teie kõik kokku oma sõnadega teete. Minu eelkõneleja ütles selgesti; tõi arvud ette, kuidas on toetatud vaeseid miljonitega, et on palju vaeste inimeste heaks kokku pandud. Ja ma ütlen, et teil ei ole vaeste inimestega rohkem tegemist, kui näete neid miitingutel. Mina võin öelda, et kiriku töö on just vaeste inimeste eest hoolitsemine, sünnib just vaeste javiletsate huvides. Need inimesed, kes kiriku eest valvel, ei karda teie kallaletungimist, neid sunnib veel rohkem kokku hoidma. Ja nii kaua, kui teil ei ole andmeid, kui teie ei too ette ühtki õpetajat, kes oleks liigkasu võtnud, ärge tulge süüdistama avalikult, ärge rääkige sarnaseid põhjendamatuid kahtlusi. Kui teie seda järele vaatate, kui palju teie poolt on tehtud vaeste heaks, ja kui palju on õpetajad nende heaks teinud, siis vast näete teiegi siin vahet. Mina olen kiriku eest seisnud juba 20 aastat, olen tegutsenud kaua koguduse heaks, olen püüdnud teenida inimesi, ja kui teie enesest seda sama võite öelda, siis vast tulge teistele etteheiteid tegema, kui teil selleks põhjust. (J. Holberg, põl: Härra minister, nende üks rühma liige on liigkasu võtmise pärast kohtuall.) Ma ei ole nende üle kohtumõistja. Kui nad aga süüdistavad inimesi, kes enese ohvrimeelselt üldsuse huvides tööle rakendanud, kes kirikuõpetajana väikese palgaga tööd teevad koguduse liikmete seas ja kehvade eest hoolitsevad, oma perekonda ülal peavad enese piskust, kui teie härrad, Riigikogu liikmed, neid sellepärast hukka mõistate, siis ma ütlen, see võib kõik olla, aga õiglane see ei ole.

Kui arupärimine, mille pärast kõik need lahingud on löödud, ometi midagi seadusvastast ette ei too, milleks siis kõik see suur kära. Ei olnud ju selles näha siseministri seadusvastast tegevust, vaid oli tõesti otsekohene tarvidus, võimaldada meetrikaraamatute kohapealset üleandmist, sest teha seadus, mis kogu elu vägivaldselt murda tahab, ja öelda, et 1. juulist maksab kõik see uuendus, mis meie senise eluga küll sugugi kokku ei passi, vaat

sarnast korraldust ei saaks läbi viia ühe korraga. On vaja aega selleks, et inimesed saaksid kohaneda uue seadusega, ja et olud saaksid kohaneda vastavalt uutele nõuetele, see peaks kõigile selge olema.

Aga kui arupärijad siiski rahul ei olnud, siis on teada meile kui tõeolu, et see arupärimine on sihitud vihatud vaimulikuseisuse vastu, et on talitatud põhimõtte järgi, võitluses vaimulikkude vastu võib lubada enesele kõik.

Niisugust mõõdupuud, härrad sotsialistid, mina teie kohta ei tarvita, ei julgeks seda ka kunagi. Kui praegu ja edaspidi tahate seda mõõdupuud siiski tarvitada, siis teadke, et kirik teid ei karda. (Vahelhüüded pahemalt poolt. Haridusminister J. Lattik, kohalt: Sotsialistidele kuluks ka teha, mis neile tegemata jäänud. Vahelhüüe: Sotset tuleks kloppida. L. Johanson, stp: Saate ise kloppida, tulge aga siia!)

O. Gustavson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Lubage mul teha mõni märkus eelkõnelejate väidete puhul. Ma hakkan peale härra kindralist, kui aukraadi järele kõrgemast. Nii siis tagurpidi järjekorras. Härra kindral kurdab, et seadus olla jätnud lahtiseks perekonnaseisu arhiivi mõiste määramise ja sellepärast ei olevat selge, mis nimelt perekonnaseisu § 65-da põhjal üleandmisele peaks kuuluma ja mis mitte. Perekonnaseisu arhiivi mõistet määrama minna perekonnaseisu seaduses, selleks ei olnud mingit tarvet, sest selle definitsiooni on andnud seisusteseadus ja evangeeliumi-luteriusu kiriku seadus. Perekonnaseisu seaduse § 65. ei räägi kiriku arhiivist, kui niisugusest, vaid kiriku juures asuvate perekonnaseisu arhiivide üleandmisest. Sellepärast võivad kirikuhärrad rahuliku südamega enda kätte jätta koolide katsumise, kihelkonna- ja vallakonvendi protokollid ja teistsugused raamatud. See, mis aga puudutab perekonnaseisu, olgu see siis algkirjades või teiseis, kuulub perekonnaseisu seaduse § 65. põhjal üleandmisele. See on selge, kui kaks kord kaks on neli.

Ma ei saa jätta veel kord rõhutamata: konsistorium ei võidelnud alguses meetrikaraamatute teisendite üleandmise vastu. Alles hiljem leiti see kaval kombinatsioon, millega püüti päästa, mis päästa võimalik. Ma pean lugupeetud siseministri kohustetäitjale tähendama, et minu teada ei ole siseministeeriumi administratiiv osakond seni veel ametlikult teatanud, et ta üleandmise nõudest loobub. Ma ei tea, missugune kord ministeeriumis valitseb, kas niisugune, et maksvad on ametli-

kud ettekirjutused või suusõnalised kokkulepped. See on teie kodune asi. Ma usun, iga kodanik sooviks näha ikkagi niisugust korda, kus asju aetakse ning kus üldse talitatakse ametlike ringkirjade põhjal, aga mitte suusõnaliste kokkulepete alusel. Ajakirjanduses ilmunud teadete järgi on konsistooriumi arhiivide üleandmise küsimus alles lahtine. Sellepärast leian mina, et vara on tulla ja tõendada — meetrikaraamatute teisendid ei kuulu üleandmisele. Ja juba nüüd ennustada, et siseministerium konsistooriumi arhiivi üleandmist kohtuteel nõudma hakates protsessi kaotaks, see on veel varasem ja julgem. Pere-konnaseisu seaduse § 65. mõtte ja sisu järgi on päris selge, et need kuuluvad üleandmisele, kui mitte teisiti, siis kohtuteel. Mingisugune tähtsus pidi ju neil meetrikaraamatute teisendil ometi olema, muidu ei oleks neid üldse nõutud. Teatavasti on nüüd perekonnaseisu muudatuste registreerimise alal kõrgema instantsina konsistooriumi asemele astunud siseministerium. Sinna siseministeriumi saadetakse perekonnaseisu seaduse põhjal perekonnaseisu aktide teised eksemplarid. Ma ei tea mispärast oleks siis mõttetu ja otstarbekohatu sinna nõuda ka endiste raamatute teisendite koondamist.

Sootu uus on põhimõte, mille rajas härra kindral koguduste meetrikaraamatute üleandmise nõude täitmatajämise põhjendamisel: seaduse nõuded jäeti täitmata sellepärast, et mitte luua meeoleolu praeguse valitsuse vastu. Meil on olnud palju ja väga mitmesuguseid valitsusi, aga vist ükski neist ei sõandanud saata oma esitajat Riigikogusse avalikult deklareerima: valitsus valvab seaduste täitmise järgi ainult nõndapalju, kuipalju see talle kasulik. Järjest pöörasemaks ja hullemaks lähevad selle valitsuse liikmete esinemised, kes oma deklaratsioonis kunagi lubas jääda „seaduslikkuse piiridesse“. Härra kindral, Teie sõjamehelik otsekohesus ei jäta enam midagi soovida, ei selles ega ka muus suhtes. Ma olen Teile väga tänulik, et Teie ise olete kinnitanud seda, mida meie vaid oletasime: tõsiasja, et siseministeriumis ei valitse tänapäev enam siseminister, vaid piiskopp. Ta ütleb: konsistoorium olla nüüd vaimulikkudele luba andnud hakata perekonnaseisu ametnikkudeks, sellepärast võivat ka ministerium nõudlikum olla. Nii siis konsistooriumist on leeb see, kas siseminister midagi teha tohib või mitte. Mul on täielik õigus kindral Soots'i enda tõenduste põhjal konstateerida, et piiskopp okupeerinud siseministeriumi.

Härra kindral tõendas, et olla juhitud kõrge konsistooriumi tähelepanu ta viimase reskripti ebaseaduslikkusele seinakuulutuste äräjätmise

suhtes. Aga sama reskripti skandaalne punkt 2, mis kodanliku registreerimise tahab asetada kirikliku laulatamisega? Selle leiab siseministri kohustetäitja vist täiesti korras olevat. Sest nõnda tahab konsistoorium ning nõuavad pastoriid. Need aga on praeguse valitsuse töekspidamise järgi identsed kogu rahvaga, kellega ei saa minna vastollu tühja palja nõudmise pärast, et — seadust täitma peab.

Ma arvan, kui praegune Riigivanem, lugupeetud härra Jaan Teemant, kord teeb oma kolmanda kabinet, siis ta avalikult manifesteerib oma deklaratsioonis: seaduste täitmine ei ole kohustav kirikule ega minu teistele mõtteosalistele. Kokkuvõttes: härra kindrali esinemine ei jätnud midagi soovida ei selguse ega otsekohesuse mõttes. Meie võime nüüd siseministri suhtes julgesti öelda, jätkem kõik illusioonid.

Edasi lubatagu mul teha mõni märkus järgmise suuruse haridusministri härra Jaan Lattik' u temperamentliku kõne selle osa kohta, mis oli toonilt kõige kõrgem, vormilt kõige brutaalsem ja sisult kõige väheveenvam. See on see vana mammonaküsimus, mis on alati olnud kallim kiriku südamele ja mis härra Lattik' utki tarvilikult tiivustab tõusma kõrgustesse, kus ta ületab iseenda. Härra Lattik leidis, ma olla vaid loba peale rajanud väite kiriku mammonaihast. Lugupeetud härra Lattik' ule kui usuteadlasele tohiks aga väga raskeks minna näidata, et pühakiri on — haridusministri kvalifitseeritud stiili tarvitades — loba. Vana-Testamendi prohvetiraamatud, Uue-Testamendi evangeeliumid — need kõik on mammona ja vaimulikkude vahekorra suhtes minu poolt ja Lattik' u vastu. (J. Vain, stp: K a n g e d m e h e d m ö l e m a d.)

Haridusminister ei söanda ju ometi tulla tõendama, et tänapäeva pastoriid ja preestriid sarnaneksid Kristuse jüngritele, neile lihtsamelsetele meestele, kes kõik maha jättes käisid oma õpetaja järel. Tänapäeva vaimulikud, need on tolleaegsed variseerid, täiendatud väljaandes, variseerid, kelle silmakirjalikkuse, südametuse, meelekalkuse, kavaluse ja mammona-armastuse hukkamõistmiseks Kalileamaa kalamees ei leidnud küllalt teravaid sõnu. Ma olen kindlasti veendunud: kui Jeesus tänapäev uuesti tuleks templit puhastama, siis oleksid pastoriid esimesed, keda ta piitsaga kirikust välja kihutaks, kui mehed, kes tema templist teinud kaubakoja.

Samuti rängaks tohiks minna haridusministril tõestada, et ajalugu üldse on — loba. Ma küsin teilt, lugupeetud Riigikogu liikmed, kas on olnud aastasadade kestes pattu, roima, mida kirik oleks kartnud võtta oma hingele. Oma võimu püstihooidmiseks, maise mammona

enda kätte kokkukuhjamiseks ei ole kirik põrganud tagasi ühegi alatuse, ühegi kuri-ega veritöö eest. Keskaeg, see kirikuvõimu suurim kehastaja, on oma suur- ja väikeinkvisiitorite veritöödega kirjutanud ajaloo hirmsamad ja õudsemad leheküljed. See oli verisem võitlus mitte taevariigi, vaid maise mammona ja võimu pärast.

Härra haridusminister saab vaevalt meid veenda, nagu oleks — Eestigi ajalugu vaid loba. Meie paljukannatanud rahva suhted kirikuga, millal on need olnud soojad ja südamlikud? Preester oli see, kes rist ühes ja mõök teises käes aitas riisuda meie esivanemate vabaduse. Kirikuhärra oli see, kes kõrge palga ja laiade maalahmakate otsas oskas vaid tüht: lugu pidada mammonast ja lihahellitamisest, selle asemel, et olla sõbraks ja trööstijaks, tösiseks hingevarjaseks õnnetule orjale.

Juhataja R. Penno: Rkl. Gustavson, rkl. Kärner annab oma kõneaja Teile.

O. Gustavson (stp): Kõrkus ja kõva süda — see oli nagu okastraataed, mis lahutas orjarahva ja härraskiriku. Oma meeleheite ja sapi, oma viha ja põlastuse nende härras mammonameeste vastu valas rahvas lauludesse. Härra Lattik, — kahju et teda praegu siin ei ole, ma küsiksin temalt, kas võiksite mulle nimetada ühegi rahvalaulu, kus kiidetakse kirikuhärrat. (Chr. Kaarna, tõer: Öigus!) Orjarahvas oma lauludes on püstitanud kirikumammona Moolokile monumendi — see ei ole rajatud lobale, vaid meeleheitele viidud rahva kõige kibedamaile kogemustele. Kunagi ei ole meie kirik suutnud minna koos rahvaga. Ta on alati läinud rahva vastu. Tal on mammon ja kirikumõisad alati olnud südamele lähemal, kui rahva hädad ja kannatused.

1905. a. sündmused pakuvad selleks liigse näite. Ka siis kaldusid pastorid oma suures enamuses karistussalkade poole ja rahva vastu. Oli vaid üksikuid erandeid.

Aga võidakse mulle öelda — vanad asjad on nüüd mööda läinud ja kõik on uueks saanud: Nüüd on meil ju härraskirik asetatud vaba rahvakirikuga. Sellest kirjutab Järve „Postimehes“ ja Raudkepp „Kodumaa Hääles“. Aga oleks parem asjale, kui seda rahvakirikut tehtakse rohkem ning kirjutatakse sellest vähem. Vaadeldes konsistooriumi ja koguduste tänapäevast vahetada saab mulje, et siin härraskiriku kõrgist vaimust veel väga palju järel ja et see endiselt mõõduandev. Samuti ei suuda pastorid kohtadel kuidagi kohaneda uutesse tingimustesse, vaid tambivad kangekaelselt vanu radu, hoides küünte ja hammastega

kinni endisest orientatsioonist. (K. Einbund, põl: Aga mis läheb see meile kõik korda!)

Eriti mis puutub palgaasjadesse, siis on seal enne kui pärast maksmas Jaan Lattik'u poolt jumaliku tabavusega vormuleeritud põhimõte: pea suu ja maksa palk. (J. Lattik, krst: Seda olete juba 25 korda öelnud.) Olen öelnud ja saan ikka veel ütleva.

Mul ei tarvitse minna otsima näiteid liig kaugelt ega liig madalalt. Ma võtan selle kiriku kõige kõrgemalt kohalt. Meie kiriku ülemkarjane on piiskopp. Kahtlemata peaks see olema parem mees, keda kirik vabal valikul kõige kohasemana asetanud oma etteotsa. Piiskopp on näidanud, et ta täitsa väärrib seda kõrgemat kohta. Ses mõttes nimelt, et tema isikus kehastuvad kõik kiriku vourused ja pahed parimal kujul.

Piiskopp Jakob Kukk on tänavu suvel saanud hakkama sammuga, mille suhtes ei tea, mida siin enam imestada; kas meeletust või mehisust, mis millegi eest tagasi ei pörka.

Kõigil on vist meeles need kurikuulsad regulatiivmaksud, mis nõudsid kümnist kõigest sellest, mis kellelgi maamehel oli; hakates peale kindapaariga ja lõpetades lambaga ja muude suuremate suutäitega. Kogu maa hingas vabamalt, kui see koorem lõpuks langes ta õult.

Kuulge aga, mis teeb piiskopp Kukk.

„Vaba Maa“ 15. juulist s. a. nr. 163 kirjutab selle kohta järgmist:

Omal ajal oli Keila koguduse õpetajaks Jakob Kukk. See Jakob Kukk sai 1920. aastal Eesti ev.-luteriusu piiskopiks.

Kirikuõpetajad said kihelkonna talupidajailt tasu natuuras. Keilas aga ei ole nähtavasti paljud oma õpetajast suuremat lugu pidanud ja sellepärast „Jumalale“, „mis Jumala kohus“ andmata jätnud.

Keilas olles ei teinud Kukk asjast nähtavasti suurt välja. Kuid niipea, kui Keila õpetajast sai Eesti kiriku pea, piiskopp ruttas ta täie karmusega karistama äraeksinud lambaid, s. o. neid, kes jätsid mammona andmata.

Neid äraeksinuid lambaid leidis 129. Nende paturegister seati kokku, igapähe kohta muidugi üksikult ja kannavad nime „arvelehed“. Neid arvelehti ei saadetud mitte taeva-kantseleisse, vaid linnaümbruse ja jaoskonna politsei komissarile Tallinnas, millise jaoskonna alla kuuluvad Keila kihelkonna vallad. Kaaskiri on 23. juunil s. a. Keila kirikumõisast koguduse eestseisuse poolt esimehe A. Elling'i ja kirjatoimetaja A. Reinvaldt'i allkirjadega välja saadetud ja temast kõnelatakse, et arvelehtedes on võlgnevad kiriklikud

maksukohustused ümber arvatud raha peale. Kokku neid 609.828 marga peale. See kogusumma kästakse endise Keila õpetaja piiskopp Kuke heaks maksuvõlglastelt sisse nõuda vastuvaidlemata korras. Igasugu näpunäidete saamiseks, mis tarvis tulevad, palutakse pöörata piiskopp J. Kuke poole.

Linnaümbruse jaoskonnast saadeti üks arveleht sissenõudmiseks ühte linnapolitsei jaoskonda, kuna Saue Tänasilma küla „Otsa“ ja poole „Viiluka“ talupidaja härra Nühtern elab Tallinnas. Huvitav on viimasele ette pandud „arveleht“. Selle arvelehe järgi on maksukohustused täitmata jäänud 1911.—1920. aastani.

„Otsa“ ja pool „Viiluka“ talu oli kohustatud kirikuõpetajale andma aastas:

Veopäevi 1 ja kaks viiendikku, rukkid üks ja veerand külimittu, otri üks ja veerand külimittu, kaeru 1 ja veerand külimittu, puid poolteist koormat, linu üks ja veerand naela ja õlgi 3 leisikat.

Üldse jäi pastor Kukul saamata sellest talust 13 kaheksa viieteistkümnendikku tööpäeva, 12 üks viieteistkümnendik naela rukkid, otri ja kaeru, 14¼ koormat puid, 12 üks kaheteistkümnendik naela linu ja 21 leisikat õlgi. Need ained on ümber arvatud raha peale. Hindamisel on nähtavasti arvesse võetud 1920. aasta hinnad, nimelt rukkid 199 marka puud, odrad 121 marka puud, kaerad 80 mk. p., linad 30 mk. nael jne. Selle tagajärjel on saadud kogusumma 12.680 marka. Huvitav on märkida asjaolu, et kõigi lihtsurelikkude võlad vananevad kümne aastaga, kirikuvürst aga nõuab võlga, mis 15 aastat vana. Arvud näitavad, et nad on sisuliselt vaieldavad. Aga mis vaieldavad on, neid ei või lihtsureliku arusaamise järgi politsei mitte sisse nõuda vastuvaidlemata korras.

Kirik on riigist lahutatud, on samasuguses seisukorras nagu harilik kodanik. Kuidas võib tema sundida vabariigi politseid maksusid ja maksuvõlgasid sisse nõudma?“

See on tänini ümberlõkkamatu. Samuti ei ole kuulda olnud, et „Vaba Maa“, vastutav toimetaja selle kui ebaõige sõnume avaldamise eest vastutusele oleks võetud. Härra haridusminister, kui Teil peale selle veel jätkub julgust tulla ning öelda: Oh laim ja loba, mis siin räägitakse kiriku rahaahnusest, siis kuulute Teie kahtlemata nende hulka, kellele tõsiasjad enam midagi ei ütle. Piiskopi skandaal see kõneleb iseenda eest. Minul tarvitseb vaid juurde lisada nõnda palju, et kiriku ringkonnad ei tundnud mingisugust piinlikkust selle kuulmatult kompromiteeriva sammu pärast, millise julges astuda piiskopp igasugusest sündsusnõudest küsimata. Mis võib sellest

järeldada? Mis muud kui seda, et kiriku ringkonnad on selle piiskopi sammuga heakskiitvalt päri. Nende meelest ei ole midagi, mille pärast peaks punastama. Kui mul muud tõsiasja ei olekski, kui vaid see, ka siis oleksin ma enam, kui õigustatud kristlikkude ringkondade arvele heitma süüdistuse: Teie ülemaks jumalaks on mammon.

Aga sama ahnust, sama haaramist marga-kese järele näeme pea igalpool pastorite keskel. Meil on tekkinud pastorite peres nõndanime-tatud noorpõlv, kes väga agar on kirjutama ja rääkima rahva kirikust ning aktiivselt välja astuma igakord, kui riik julgeb reguleerida riigi ja kiriku vahetõrget nõnda, nagu põhiseaduses ette nähtud. Ja mis teie arvate selle rüülemise suhtes piiskopliku peakiriku ukse taga, et see sündis kõrgete eesmärkide ja suurte rahvuslikkude ülesannete teostamiseks? Et piiskopp selles maadlemises figureeris rahvus-kangelasena? Ei midagi sellesarnast. Küsige ainult Tallinna Eesti pastorite käest, kes nüüd käivad ümber mures nägudega, selle kavatsetava piiskopi koguduse pärast, mis ähvardab nende karjast ära kiskuda need kõige rasvasemad lambukesed.

Võiks arvata, et need noored esivõitlejad ongi need matadoorid, kes kirikus viivad võidule demokraatliku orientatsiooni. Aga kummalisel kombel on just need härrad oma kogudustes tuntud kui kangema käega mehed, kelle juhtnöörideks Lattik'u lipukiri: pea suu ja maksa palk.

Mul on käepärast „Vaba Maa“ sõnum Maarja-Magdalenast. Meie loeme sellest järgmist: „Maarja-Magdaleena ev.-luteriusu kogudus oma 7—8 tuhande liikmega on üks suurematest. Aastat kolm tagasi valis kogudus omale uue õpetaja ja nimelt senise Jüri koguduse õpetaja Eduard Tennman'i, vabatahtlikult lahkunud ja Türi koguduse peale asunud õpetaja Paul Kuusiku asemele. Uuel õpetajal, kui kogudusele tundmatul, näis esialgul rohkesti poolehoidu koguduse liikmete hulgas, mida järeldada võis tema poolt antud häälte enamusest. Uus õpetaja, kes teatavasti ka ülikoolis õppejõuna on, hakkas aga varsti näitama koguduse vastu teravust, mis nüüd suure löhe koguduse ja õpetaja vahel on sünnitanud, mille tasumine võimatu. Selle tagajärjel on kirik pühapäeviti tühi. Kui aga mõnel tähtsamal pühäl rahvast siiski suuremal arvul kirikusse tuleb, siis võtab õpetaja teda mõnitustega vastu, küsides: „Mida teie täna siia otsima olete tulnud?“ Ka jutlus sisaldab samasuguseid lauseid ja noomitusi, nagu „tahate küll minust lahti saada, mina aga teid ei karda...“ Loomulikult hakkab sarnase vastuvõtu tõttu kogudus kirikust eemale hoidma. Ka kiriku

nõukoguga on õpetaja vahekord niivõrd terav, et õpetaja nõukogu liikmeid on ähvardanud „jumalaarmu“ mitteandmisega. Nähtavasti ongi see hirmutus mõnede nõukogu liikmete peale mõju avaldanud, sest viimasel nõukogu koosolekul otsustati täiskogu koosolek ära pidada 10 kilomeetrit kirikust eemal Saare härrastemajas, võib olla sellepärast, et sinna kõrvalisse kohta niipalju koguduse liikmeid kokku ei koguks, vaid ainult sealt ümbrusest isikud, kellel vähem või üldse pole õpetajaga kokkupuutumist olnud. Juba viiendat korda kutsutakse sel aastal koguduse täiskogu kokku, et õpetaja palgaküsimust ära otsustada, kuid arvata võib, et ka seekord asi lõpuliku lahenduse ni ei jõua, sest õpetaja nõuab järelandmata oma palga natuuras, kuna täiskogu vilja asemel rahapalka pakub. See küsimus on olnud isegi konsistooriumi lahendamata, viimane loomulikult püüab õpetaja seisukohta kaitsta. Kirikukassade revideerimisel, enne uue põhikirja registreerimist, tulid kassades, mida õpetaja pidas, ilmsiks puudused — osa raha oli õpetaja oma tarveteks ära kulutanud. Ka see asi on veel täiskogu poolt otsustamata. Õpetajal on peale natuuras — viljas — saadud palga olnud tarvitada ka kirikumõisa maad endises suuruses; ka ülikoolilt on ta kui professor teatava kõrge palga saanud, kuid kuuldavasti elavat ta nii suures puuduses, et ühtki riigi- ega omavalitsuse maksu korralikult ilma politseita tasuda pole saanud. Isegi olla politsei talle vaesuse akti teinud, (J. H ü n e r s o n, põl: S u u r p e r e k o n d k a h!) mis võis õigustatud olla selle läbi, et õpetaja Tennman kõik oma varanduse abikaasa nimele on andnud ja enda nimele ainult seljaskantavad riided jätnud. Selle tõttu on ka politseil raske temalt maksusid kätte saada. Õpetaja Tennman ei tahtvat ka maksvatele seadustele ja korraldustele alluda, mille tõttu ta sõjajalal on kohaliku vallavalitsusega, metsaülemaga ja isegi konstaabliga.

Ma arvan, ka see näide räägib iseenda eest. See näide on ühteagu neile härradele, kes täna siin mitmel puhul toonitanud, kuidas iga korralik kodanik peab kirikumaksu täpselt õiendama. Kiriku liikmemaks jätab meid külmaks. Kirikul on õigus teha, mis ta tahab. Aga seda võime meie nõuda, et kirik ei nõuaks sunniviisil maksu sisse kodanikkudelt, kes ei taha olla kiriku liikmed. Kui keegi kodanik pöörab pastori poole, et saada temalt ametliku dokumendi, ja kui pastor seda kasutab selleks, et kodanikku sundida kiriku liikmemaksu maksma, siis on see enesestmõistetavalt lubamatu ja selle vastu peab protesteerima iga kodanik. Nendesamade kirikuhärrade käest, kes kodanikkudelt sunniviisil kiriku liikme-

maksu nõuavad, tuleb nende oma avalikke makse sisse nõuda konstaabli, see on politseivõimu abil. Kas see ongi siis see küünal, mis peab olema valguseks koguduseliikme jalale? Aga härra Tennman on ometi üks esimestest teiste omasuguste seas. Kas ei või meie siin küsida pühakirja sõnadega: kui seda juhtub toorele puule, mis peab siis sündima kuivaga? Igalpool ikka see neetud mammon, mammon ja mammon. Kui on raha mängus, siis ei küsita ei aust ega häbist. Et pastor on lihalik inimene, sellest saame aru. Et ta lihaliku inimesena võib eksida, seegi on mõistetav. Aga kui see lihalik inimene oma eksimisi tõrgub heakstegemast armastusest-mammona vastu, kui üks pastor raha küljes rippumises söandab häbi ja au unustades minna isegi nii kaugele, et näiteks laseb oma alimentide asja kohtu arutada minna ja seal kohtuniku vastava küsimise peale ilmsüütult julgeb öelda: kas minul selle naisterahvaga midagi ees on olnud või mitte, seda ma küll enam hästi ei mäleta, — siis arvan ma, et see fakt peaks isegi härra Lattik'ut üllatama. Kui see teisiti on, siis tuleb härra Lattik'ut vaid kahetseda.

Kujutlege nüüd ette sarnaseid härrasid, kes äkki peavad hakkama toimima perekonnaseisu ametnikkude-vaimulikkudena, ilma pen-nigi selle eest saamata. Oleks olnud püsti ime, kui need härrad oleksid vaikides võtnud selle uue ülesande enda peale. Nad pidid tõstma kisa: tühjad taskud pressisid peale. Ja kui vaadelda hilisemat laveerimist perekonnaseisu seaduse ümber, kui kaalutleda konsistooriumi viimase reskripti p.p. 1. ja 2., siis peaks olema püsti pime, et mitte näha, kuhu nende punktidega sihitakse. Kodanlik registreerimine ja kiriklik laulatus tahtakse selle reskriptiga üksteisega segi paisata. Milleks? Aga selleks, et kodanikkudel jääks illusioon, et pearaskus nagu ennegi langeb kiriklikule laulatusele, mitte kodanlikule registreerimisele, et kodanlik registreerimine on vaid vormi täitmine. Kodanlik registreerimine on maksuta, aga laulatus maksuline. Ja kui need kaks asja nüüd seotakse nõnda, et ilma laulatuse üldse kodanlikult registreerida ei saa, siis on tagajärg see, et kodanik vaimuliku juures oma perekonnaseisu muudatust kodanlikultki ilma maksuta registreerida ei saa. See on kogu manöövri mõte.

Kokku võttes esitan ma lugupeetud haridusministrile, härra Lattik'ule, küsimise: kas oli mul õigus kõigi nende tõsiasjadega arvestades väita, võitluses perekonnaseisu seaduse teostamise vastu on vaimulikke ringkondi, konsistooriumiga eesotsas, tiivustanud

vaid üks asi, — hirm ilma jääda neist markadest, mis enne saadi.

Paar märkust lõpuks veel härra Sternfeldt'i arvamiste kohta. On enam kui rõõmustav, kui härra Sternfeldt lubab siit peale muuta kristliku rahvaerakonna positsiooni ja ühes sotsialistidega hakata kaitsema kõiki neid, kes siia maani sealt poolt kaitsest on ilma jäänud. Härra Sternfeldt lubas kõik ülejääke moodustavad summad anda töötatööliste toetamiseks, hoolekande parandamiseks jne. Härra Sternfeldt, Teie olete kahtlemata üks noorematest omas rühmas, ja ma kardan, et nende sõnade eest Teie käsi mitte kõige paremini oma rühmas ei käi. Sest need päevad, mis kristlikul rühmal seljataga, on neid härrasid meile lasknud paista sootu teises valguses. Kes olid need, kes hääletasid popsiseaduse vastu? — Kristlased. Kes olid need, kes mõnitasid, hirvitasid hoolekandeseaduse üle kõige rohkem? — Kristlased härra Linnamäe suu läbi. Kes olid need, kes riigitööliste ühekordse toetuse andmise — 4.000 mk. maha hääletasid? — Kristlased. Kes olid need, kes töötatööliste toetuse andmise vastu olid igakord enne ja ka täna? — Jällegi kristlased. Ma soovitan Teile puhtast südamest: saage uueks oma südames ja meeles. Teie teeksite kahtlemata hästi, ja teie Suur Õpetaja rõõmustaks väga, et tema ärakadunud poeg on koju tagasi jõudnud, — kui teie siit peale oma positsioone muudaksite ja saaksite kõigi koormatute ja vaevatute kaitsjaks. Siia maani olete teie oma tegudega olnud oma Õpetajale suurimaks häbiks.

See seadus olla eluvõõras. Härra Sternfeldt, kas Teie olete katsunud selgitada, kes selle seaduse kokku seadnud ja kes esitanud. Ma võin Teile öelda, et selle seaduse isasid peab otsima põllumeeste hulgast. Härra Einbund oli see, kes selle seaduse kokku seadis ja Riigikogule esitas. Konsistoorium härra Amberg'iga eesotsas oli see, kes tegi kokkuleppe, et seadusse viidaks sisse peale eriliste ametnikkudena kõik vaimulikud. Aga kui Teie nüüd tulete ja süüdistate seaduse vastuvõtjaid, siis süüdistate Teie eestkäit iseenast.

Härra Sternfeldt on täna rääkinud, kui palju raskusi ja anelisi kulusid tegevat perekonnaseisu seaduse teostamine. Küsige härra Raudkepi käest järgi, las ta vastab, kas tema ettepanekud tahtsid seda koormat vähendada või mitte. Need tahtsid paberiputust veelgi suurendada. Need tahtsid perekonnaseisu akte koormata terve rea lisaandmetega. Sellepärast ei saa ma aru, mis siis lõppude-lõpuks

kristliku rahvaerakonna rühma tõeline seisukoht on: kas on ta lihtsama või veel keerulisema perekonnaseisu muudatuste registreerimise poolt?

Siin nimetati meile pikke vormulaare, mis tulevad täita ja mis ajavad igapäevale hirmu peale. Enne olnud kõik nii lõpmata lihtne, odav ja otstarbekohane. Härra Tallmeister on teile toonud ühe kujuka näite sellest korralikust tööst. See töö on ju kahtlemata korralik, kus üks poeglaps registreeritakse tütarlapsena. Härra Tallmeister tõi veel teise näite kirikuhärrast, kes siis, kui tarvis oli ühte dokumenti välja anda, läks maoli laua alla ja otsis sealt paberikorvist vajalikku allkirja.

Seda võin teile öelda, härrad kristlased, kui teie sarnase korra tahate maksma panna, siis täname meie, sotsialistid, selle eest. Meie võime ainult rõõmu tunda selle üle, et lõpuks ometi perekonnaseisu tähtsate kirjade pidamine riigis seatud soovitava kõrgusele. Jutt kodanikkude asjatuist käikudest, kulutatud tööpäevadest ja muust ei vääri tähelepanu.

Siin rõhutati, et kõik perekonnaseisu ametnikud ise selle seaduse olla ühest suust ja südamest hukka mõistnud. Mul oli juhus juba eelmisel koosolekul näidata, kuidas suur osa neist ametnikkudest on asunud hoopis vastupidisele seisukohale: perekonnaseisu seadus on rahvale vastuvõetav, see ei tekita arusaamatusi ega nurinat.

Ma ei saa lõpetada muidu, kui veel kord juhtides tähelepanu situatsiooni kummalikusele. Kristlased materdavad seadust, mille teostamisest peaks üle kõige huvitatud olema Vabariigi Valitsus, kes, selle asemel, et anda seadusele, mis seaduse kohus, — et nõuda perekonnaseisu seaduse täitmist, selle asemel sekundeerib vaikiva heameelega kõigile kallalekipujaile. Aga siin ei ole midagi imestada: meie oleme jõudnud sinnamaale, kus võime Vabariigi Valitsuse kohta öelda, et tema parem käsi ei tea, mis ta pahem käsi teeb.

Oma rühma poolt esitan ma järgmise ülemineku-vormeli: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse O. Gustavson'i, L. Johanson'i, A. Vommi ja K. Ast'i arupärimisele koguduste ja konsistooriumi arhiivide asjus, konstateerib, et siseminister ei ole täitnud ülesandeid, mis perekonnaseisu seadus arhiivide üleandmise ja perekonnaseisu ametnikkude-vaimulikkude seaduspärase tegevuse järelevalve suhtes tema peale paneb, ning läheb päevakorras edasi.“

Juhataja **R. Penno**: Korra kohta on sõna rkl. Juhkamil.

17. Riigikogu järgmise koosoleku aja ja päevakorra kindlaksmääramine.

M. Juhkam (töer): Teen ettepaneku, järgmine Riigikogu koosolek ära pidada täna kell 5 pärast lõunat ja päevakorda võtta:

1. Suguhaiguste vastu võitlemise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Kriminaal kohtupidamise seaduse § 33. muutmise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

3. Maavolikogude valimise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

4. Karistuse määrused kaitseväeteenistuse seaduse rikkumise asjus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

5. Riigiametnikkude ja -teenijate palga-seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

6. Riigiteenistusest vabastamise puhul palga edasimaksmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

7. Teedeministecriumi 1927./28. aasta eelarve arvel teede ja sildade korrashoiutööde

lepingute sõlmimise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

8. Riigi 1926./27. a. lisaelarve nr. 2 — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

9. Hoolekande seaduse muutmise seadus — sotsiaalkomisjoni ettepanek.

10. Petseri ja Narva-taguste maade kinnisvarade kinnistamise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

11. Maaseaduse §§ 15., 20., 22. ja 23. muutmise seadus — II lugemisel.

12. Riigi trükikoja põhimääruste muutmise seadus — II lugemisel.

13. Kroonu hangete ja töövõtete seaduse täiendamise seadus — II lugemisel.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. On tehtud ettepanek, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 14.30 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **R. Penno**.

Abisekretär **J. Piiskar**.